

Univerzita Hradec Králové

Filozofická fakulta

Bakalářská práce

2023

Kristýna Remešová

Univerzita Hradec Králové

Filozofická fakulta

Historický ústav

Působení Jaroslava Helferta v poválečném období na Rychnovsku

Bakalářská práce

Autor: Kristýna Remešová
Studijní program: Historické vědy
Studijní obor: Prezentace a ochrana kulturního dědictví
Forma studia: Prezenční

Vedoucí práce: PhDr. Zdeněk Zahradník

Hradec Králové, 2023

Zadání bakalářské práce

Autor: Kristýna Remešová

Studium: F20BP0288

Studijní program: B7105 Historické vědy

Studijní obor: Prezentace a ochrana kulturního dědictví

Název bakalářské práce: **Působení Jaroslava Helferta v poválečném období na Rychnovsku**

Název bakalářské práce Jaroslav Helfert's work in the post-war period in the Rychnov region AJ:

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Jaroslav Helfert byl významným československým muzeologem a dlouholetým meziválečným ředitelem Moravského zemského muzea v Brně. Tato činnost bude připomenuta v úvodní části předkládané bakalářské práce. Těžiště práce však bude zaměřeno na mnohem méně známé působení Jaroslava Helferta po skončení 2. světové války, po jeho odchodu z Brna a přesídlení do východočeského Potštejna. Práce se pokusí sumarizovat jeho činnost v oblasti regionální historie, památkové péče v místě bydliště a okrese Rychnov nad Kněžnou i jeho podíl na rozvoji rychnovského regionálního vlastivědného muzea. Bude podán přehled jeho bádání v historii obce a hradu Potštejn, jeho podíl na správě zdejšího zámeckého archivu a na muzejních aktivitách v obci a regionu. V neposlední řadě i jeho působení v oblasti památkové péče a konservování památek okresu Rychnov nad Kněžnou.

BRODESSER, Slavomír, *Vzpomínka na Jaroslava Helferta*, Vlastivědný věstník moravský Brno: Muzejní a vlastivědná společnost v Brně 54 č. 2, 2002, s. 204-206.

HELFERT, Jaroslav, *Hrad Potštejn*, Praha 1948.

HELFERT, Jaroslav, *Potštejn*, Pardubice, 1964.

HELFERT, Jaroslav, *Kulturní památky Hradeckého kraje*, Hradec Králové 1958.

HELFERT, Jaroslav, *Koupě Potštejna v r. 1746*, Časopis Společnosti přátel starožitností roč. 65 č. 4, Praha 1957, s. 221.

HELFERT, Jaroslav, *Památník Jiráskova Pokladu v Potštejně*, Orlické hory a Podorlicko roč. 3 sv. 3, 1970, s. 245-246.

JUZA, Josef, *Významné osobnosti okresu Rychnov nad Kněžnou*, Rychnov nad Kněžnou 2001.

KLÍMOVÁ, Marie - KLÍMA, Jiří Václav, *Potštýn: práce a vzpomínky letních hostí a přátel zátiší potštýnského*, Okrašlovací spolek v Potštýně 1897, 238 s.

OKRESNÍ MUZEUM ORLICKÝCH HOR, *Okresní muzeum Orlických hor Rychnov nad Kněžnou*, Rychnov nad Kněžnou: Okresní muzeum Orlických hor 1992.

PIVCOVÁ, Jitka, *Z vlastivědy Podorlicka: vlastivědný sborník věnovaný Jaroslavu Helfertovi*, Rychnov nad Kněžnou 1963.

Zadávací pracoviště: Historický ústav,
Filozofická fakulta

Vedoucí práce: PhDr. Zdeněk Zahradník

Oponent: prof. PhDr. Ondřej Felcman, CSc.

Datum zadání závěrečné práce: 24.2.2022

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala pod vedením vedoucího bakalářské práce samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 13. prosince 2023

.....

Poděkování

Ráda bych poděkovala svému vedoucímu bakalářské práce PhDr. Zdeňku Zahradníkovi, za možnost konzultací, ochotu, podnětné připomínky a trpělivost. Dále děkuji potštejnskému kronikáři Vilému Kratochvílovi za přínosné informace a za poskytnutí materiálů vztahujících se k tomuto tématu. Zároveň děkuji své rodině, která mě podporovala během mých studií i při vzniku této práce.

Anotace

REMEŠOVÁ, Kristýna, *Působení Jaroslava Helferta v poválečném období na Rychnovsku*, Filozofická fakulta, Univerzita Hradec Králové, Hradec Králové 2023, 68 s. Bakalářská práce.

Jaroslav Helfert byl významným československým muzeologem a dlouholetým meziválečným ředitelem Moravského zemského muzea v Brně. Tato činnost je připomenuta v úvodní části předkládané bakalářské práce. Těžiště práce je však věnováno mnohem méně známému působení Jaroslava Helferta po skončení 2. světové války, po jeho odchodu z Brna a přesídlení do východočeského Potštejna. Práce se pokouší sumarizovat jeho činnost v oblasti regionální historie, památkové péče v místě bydliště a okrese Rychnov nad Kněžnou i jeho podíl na rozvoji rychnovského regionálního vlastivědného muzea. Je zde podán přehled jeho bádání v historii obce a hradu Potštejn, jeho podíl na správě zdejšího zámeckého archivu a na muzejních aktivitách v obci a regionu. V neposlední řadě i jeho působení v oblasti památkové péče a konzervování památek okresu Rychnov nad Kněžnou.

Klíčová slova

muzejnictví, památková péče, historie, Potštejn

Annotation

REMEŠOVÁ, Kristýna. *Jaroslav Helfert's work in the post-war period in the Rychnov region*. Hradec Králové: Philosophical Faculty, University of Hradec Králové, 2023, 68 pp. Bachelor Thesis.

Jaroslav Helfert was a prominent Czechoslovak museologist and a long-time interwar director of the Moravian Museum in Brno. This activity is recalled in the introductory part of the present bachelor thesis. The focus of the thesis, however, is on the much lesser known activities of Jaroslav Helfert after the end of World War II, after his departure from Brno and relocation to Potštejn in East Bohemia. The thesis attempts to summarize his activities in the field of regional history, monument care in his place of residence and in the Rychnov nad Kněžnou district, as well as his contribution to the development of the Rychnov regional museum of local history. It gives an overview of his research into the history of the village and Potštejn Castle, his contribution to the administration of the local castle archives and his museum activities in the village and the region. Last but not least, his work in the field of monument care and monument conservation of the Rychnov nad Kněžnou district.

Keywords

museology, monument care, history, Potštejn

Obsah

ÚVOD	10
1. ŽIVOT A PRÁCE JAROSLAVA HELFERTA DO KONCE 40. LET 20. STOLETÍ	12
1.1 MLÁDÍ	12
1.2 PŮSOBENÍ V MUZEJNICTVÍ A PAMÁTKOVÉ PÉČI DO DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLKY	14
1.3 VÁLEČNÉ OBDOBÍ	18
1.4 POVÁLEČNÉ OBDOBÍ V BRNĚ	20
2. POVÁLEČNÉ PŮSOBENÍ JAROSLAVA HELFERTA VE VÝCHODNÍCH ČECHÁCH.. 23	
2.1 PŘÍCHOD DO POTŠTEJNA A NÁSLEDNÉ PŮSOBENÍ NA MÍSTNÍ ÚROVNI	23
2.1.1 PÉČE O HISTORICKÉ PÍSEMNOSTI A ARCHIVÁLIE	24
2.1.1.1 ARCHIV PÍSEMNOSTÍ OBCE POTŠTEJN	24
2.1.1.2 ARCHIV BÝVALÉHO VELKOSTATKU (ZEMĚDĚLSKO-LESNICKÝ ARCHIV)	26
2.1.1.3 SOUPIS MATERIÁLU O LESNICTVÍ	30
2.1.2 INICIOVÁNÍ VZNIKU A POSTUPNÉ BUDOVÁNÍ MÍSTNÍ MUZEJNÍ INSTITUCE	33
2.1.2.1 MUZEJNÍ SBÍRKA	33
2.1.2.2 MUZEJNÍ PAMĚTNÍ SÍŇ (<i>PAMÁTNÍK JIRÁSKOVA POKLADU</i>)	34
2.1.2.3 VLASTIVĚDNÝ KROUŽEK	40
2.1.3 PŮSOBENÍ V OBLASTI PAMÁTKOVÉ PÉČE NA ÚZEMÍ OBCE POTŠTEJN	41
2.2 REGIONÁLNÍ VLASTIVĚDNÁ PRÁCE	47
2.2.1 OKRESNÍ MUZEUM RYCHNOV NAD KNĚŽNOU	47
2.2.2 HELFERT OKRESNÍM KONZERVÁTOREM PAMÁTKOVÉ PÉČE	48
3. HELFERTOVA PUBLIKAČNÍ ČINNOST V OBLASTI OBCE POTŠTEJN I V RÁMCI RYCHNOVSKÉHO REGIONU	57
ZÁVĚR	60
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ	62
SEZNAM OBRAZOVÝCH PŘÍLOH	I
OBRAZOVÉ PŘÍLOHY	I

Seznam použitých zkratek

apod.	a podobně
atd.	a tak dále
č.	číslo
čp.	číslo popisné
dr.	doktor
Kčs	Koruna československá
MNV	Místní národní výbor
MZM	Moravské zemské muzeum
např.	například
ONV	Okresní národní výbor
PhDr.	doktor filozofie
r.	rok
ROH	Revoluční odborové hnutí
Sb.	Sbírka zákonů
SČM	Svaz československých muzeí
SPS	Státní památková správa
tzv.	tak zvaně
ZLA	Zemědělsko-lesnický archiv
ZNV	Zemský národní výbor

Úvod

Práce v úvodní části představuje Jaroslava Helferta jako významného prvorepublikového muzeologa a dlouholetého meziválečného ředitele Moravského zemského muzea působícího v Brně. Úvodní část se dotýká také Helfertova osobního života a zasahuje i do válečného období, které neslo velký podíl na pozdější změně nejen jeho profesního života.

Následující části práce se zaměřují již na druhou polovinu Helfertova profesního života soustředěnou především do východočeského Potštejna, později i do celého rychnovského okresu. Předmětem a hlavním cílem mého bádání bylo poukázat na Helfertovo poválečné působení na Rychnovsku, kterému se, na rozdíl od jeho brněnského působení, nedostává tolik pozornosti. S tím také souvisí i minimální povědomí, které obyvatelé Potštejna o Jaroslavovi Helfertovi mají.

Činný v oblasti Potštejna byl již od 40. let 20. století, ale natrvalo se zde usídlil až v 50. letech 20. století. Postupně zde začal aplikovat své profesní zkušenosti, které načerpal v Brně. Cílem této práce bylo představit Helfertův podíl v oblasti archivnictví, muzejnictví i památkové péče v Potštejně i v oblasti rychnovského okresu. Zasloužil se o šíření nových poznatků z historie Potštejna, získaných ze zdejšího archivu, po několik let řídil přímo i nepřímo záchranné práce na hradě Potštejn a jeho zásluhou v rámci konzervátorské činnosti bylo zachráněno mnoho památek rychnovského okresu.

Jako základní pramen pro potštejnské období mi posloužila *Kronika obce Potštejn (1952–1957)*. Dále jsem čerpala z článku od Jitky Pivcové s názvem *Jaroslav Helfert a Podorlicko* ve sborníku vlastivědných prací *Orlické hory a Podorlicko: přírodou, dějinami, současností 1*, vydaného v roce 1968. Tento článek mi byl inspirací pro nastínění Helfertova působení v Brně i pro představení jeho zásluh v Potštejně. Pro poznání Helfertovi konzervátorské činnosti mi posloužily archivní prameny uložené ve Státním okresním archivu v Rychnově nad Kněžnou, ve fondu ONV Rychnov nad Kněžnou s názvem *Ochrana kulturních hodnot a přírody, Ochrana kulturních*

památek – zprávy o stavu památkové péče 1957–1973. O Jaroslavu Helfertovi existuje také závěrečná práce od Marie Bišové s názvem *Význam Jaroslava Helferta pro naše muzejnictví*, která vznikla v roce 1972 při Filozofické fakultě katedry muzeologie na tehdejší Univerzitě Jana Evangelisty Purkyně (dnešní Masarykova univerzita) v Brně.¹ Byl podán dotaz na katedru univerzity, ale závěrečná práce v archivu univerzity nebyla dohledána, v současné době tedy není k dispozici.

Hlavní snahou mé bakalářské práce bylo podat ucelený přehled o působení Jaroslava Helferta na Rychnovsku, který nebyl v předešlých letech nikdy řádně zpracován.

¹ Tato závěrečná práce je uvedena v článku Otakar KIRSCH – Lucie JAGOŠOVÁ, *Vývoj Lektorátu muzejnictví 1922–1951. Devadesát let od počátků univerzitního vzdělávání muzejníků v českých zemích*, Muzeum: muzejní a vlastivědná práce 51 č. 1, 2013, s. 3–16.

1. ŽIVOT A PRÁCE JAROSLAVA HELFERTA DO KONCE 40. LET 20. STOLETÍ

1.1 Mládí

Jaroslav Helfert se narodil 27. září 1883 Zdeňkovi a Marii Aloisii Helfertové v tehdy ještě uherských, dnes slovenských Malackách.² Křestními jmény byl sice zapsán jako Antonín Jaroslav, ale celý život však užíval výhradně křestního jména Jaroslav, jako výraz příznání se k české národnosti. Pod jiným křestním jménem není veřejnosti ani znám.³

Rod Helfertů pocházel původně ze Saska, přesídlil však do Čech. Jaroslav Helfert představoval čtvrtou generaci veřejně činných příslušníků rodiny Helfertovy, která tíhla ke vzdělání, vědě i poznání. Jeho praděd Josef Helfert (1791–1847), profesor pražské univerzity, byl zakladatelem terminologie památkové péče a autorem knihy o údržbě památek, první publikace tohoto druhu u nás (1820).⁴ Významným předkem byl také děd Jaroslava Helferta, doktor Josef Alexander Helfert (1820–1910) právník a historik, který byl v roce 1854 povýšen do baronského stavu. Jeho manželka, tedy Jaroslavova babička, byla Vilemína rozená Fügnerová, sestra spoluzakladatele Sokola Jindřicha Fügnera.⁵ Josef Alexander Helfert byl dlouholetý předseda Ústřední komise pro udržování historických a stavebních památek. Na vídeňské univerzitě založil Rakouský ústav pro výzkum dějin a od roku 1861 byl členem panské sněmovny.⁶

Výchova v rodině byla ryze česká. Jaroslavův otec právnicky školený úředník zemřel v roce 1891 a výchova šesti dětí (tři synové, tři dcery) zůstala pouze na matce. Zmiňovaný děd Josef Alexander Helfert, se proto rozhodl své snaše s výchovou pomáhat. Jeho vliv na vnuky byl významný. Jaroslav v nejtěplejším mládí navštěvoval

² Jitka PIVCOVÁ, *Jaroslav Helfert a Podorlicko*, in: sborník vlastivědných prací Orlické hory a Podorlicko: přírodou, dějinami, současností 1, Rychnov nad Kněžnou 1968, s. 141.

³ Srov. Knihovna Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou (dále KSOkA RnK), Antonín Jaroslav Helfert 1883–1972 Životopis, signatura (dále sign.) C–1222, kat. př. číslo 4986, s. 7.

⁴ Jitka PIVCOVÁ, *Jaroslav Helfert a Podorlicko*, in: sborník vlastivědných prací Orlické hory a Podorlicko: přírodou, dějinami, současností 1, Rychnov nad Kněžnou 1968, s. 140.

⁵ Elena WEYROVÁ, *Hudebně výchovné názory Vladimíra Helferta*, bakalářská práce, Filozofická fakulta Masarykova univerzita, Brno 2014, s. 8.

⁶ Slavomír BRODESSER, *Vzpomínka na Jaroslava Helferta*, Vlastivědný věstník moravský Brno: Muzejní a vlastivědná společnost v Brně 54 č. 2, 2002, s. 205.

svého dědu v Rakousku, později se s ním vídal i v Potštejně.⁷ Rodina Helfertových zde v roce 1900 na doporučení univerzitního profesora dr. Jana Urbana Jarníka, zakoupila k letním pobytům chalupu čp. 99.⁸ Celá rodina do podorlického Potštejna na břehu řeky Divoké Orlice jezdívala na letní část, později na převážnou část roku. Natrvalo se Helfertovi usadili v Praze na Smíchově.⁹

Jaroslav měl pět sourozenců – tři sestry (Marie, Ludmila, Mílada) a dva bratry (starší bratr Zdeněk a mladší bratr Vladimír). Nejvíce se Jaroslavův život prolínal s životem jeho mladšího bratra Vladimíra. Oba bratři v Praze absolvovali gymnázium a dále studovali na univerzitě v Praze. Jaroslav nejdříve nastoupil v roce 1902 na právnickou fakultu, po roce přestoupil na filozofickou fakultu, kde studoval historii jako žák Jaroslava Golla a filozofii u profesora T. G. Masaryka.¹⁰ Následně dva roky navštěvoval vídeňskou univerzitu, kde studoval pomocné vědy historické a dějiny umění. Zde byl žákem Maxe Dvořáka, zakladatele moderní památkové péče, a Aloise Riegela. Svá studia dokončil doktorátem filozofie v roce 1907 u profesora Jaroslava Golla v Praze.¹¹

Po ukončení studií podnikl Jaroslav delší cestu po Itálii, jeho vídeňské studium a studijní cesta předznamenal další zaměření historických zájmů směrem k dějinám umění a projevil se i konkrétně v jeho muzejní činnosti. Studijní cestu po Itálii předčasně přerušil z důvodu svého jmenování tajemníkem Moravského Zemského muzea císaře Františka, kam nastoupil 9. ledna 1909.¹² Jaroslav Helfert využil této příležitosti přesto, že Brno tehdy nebylo silným magnetem a spojil s Brnem i Moravou první část svého pracovního života. Později se spolu s dalšími příslušníky nové vědecké generace podílel na vytváření kulturního života, který do té doby byl ovlivňován blízkou Vídní.¹³

⁷ KSOKA RnK, sign. C–1222, kat. př. číslo 4986, s. 7–8.

⁸ J. PIVCOVÁ, *Jaroslav Helfert a Podorlicko...*, s. 141.

⁹ S. BRODESSER, *Vzpomínka na Jaroslava Helferta...*, s. 205.

¹⁰ J. PIVCOVÁ, *Jaroslav Helfert a Podorlicko...*, s. 141.

¹¹ KSOKA RnK, sign. C–1222, kat. př. číslo 4986, s. 8.

¹² KSOKA RnK, sign. C–1222, kat. př. číslo 4986, s. 9.

¹³ S. BRODESSER, *Vzpomínka na Jaroslava Helferta...*, s. 205.

Z jeho osobního života lze zmínit, že se 18. května 1910 oženil v Potštejně s Ludmilou, rozenou Tichou z Prahy. Dva měsíce před tímto sňatkem zemřel Jaroslavův dědeček Josef Alexander Helfert. Manželům Helfertovým se postupně narodily tři děti – Helena (1911), Ivan (1912) a Milada (1913). Stálým bydlištěm se stalo manželům Helfertovým po dlouhá léta Brno.¹⁴

1.2 Působení v muzejnictví a památkové péči do druhé světové války

V roce 1909 nastoupil Jaroslav Helfert do Moravského Zemského muzea císaře Františka v Brně, kde nejprve působil ve funkci tajemníka a současně byl kustodem muzejní galerie a národopisných sbírek. Jeho zásluhou bylo ucelení stávajícího souboru a systematické doplňování dosud spíše torzovitých sbírek výtvarného umění v muzeu, které se posléze staly základem vznikající zemské galerie.¹⁵ S bratrem Vladimírem Helfertem při muzeu vybudoval i hudební archiv, kde se společně soustředili zejména na shromažďování materiálů o Leoši Janáčkovi.¹⁶

Rok 1918 vyvolal vlnu vlasteneckého nadšení a pracovníci muzea nebyli výjimkou. Jaroslav Helfert v roce 1921 napsal: „*Radostné dny převratové staly se červánky nové budoucnosti muzea*“.¹⁷ Muzeum se mělo stát nejen vědeckým ústavem, ale i střediskem kulturního a vědeckého dění na Moravě.¹⁸

Usnesením Moravského zemského výboru byl v roce 1923 schválen nový statut muzea, a to bylo přejmenováno na Moravské zemské muzeum (dále jen: MZM) v Brně. Hlavní budovou se stal Dietrichsteinský palác, část sbírek zůstala ve staré budově tzv. Biskupského dvoru. V témže roce byl Jaroslav Helfert jmenován novým a zároveň prvním ředitelem Moravského zemského muzea v Brně.¹⁹ Jako „...významný představitel a organizátor kulturního života první republiky se snažil

¹⁴ KSOkA RnK, sign. C–1222, kat. př. číslo 4986, s. 11.

¹⁵ Jiří NEÚSTUPNÝ, *Jaroslav Helfert osmdesátníkem*, Časopis Národního muzea 132, 1963, s. 212.

¹⁶ Elena WEYROVÁ, *Hudebně výchovné názory Vladimíra Helferta*, bakalářská práce, Filozofická fakulta Masarykova univerzita, Brno 2014, s. 10.

¹⁷ S. BRODESSER, *Vzpomínka na Jaroslava Helferta...*, s. 205.

¹⁸ *Tamtéž*, s. 205.

¹⁹ Vladimír FORST – Jiří OPELÍK – Luboš MERHAUT (edd.), *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*, 3 sv. 1. M–O, Praha 2000, s. 325.

prosazovat v muzejní práci zájmy mladého československého státu“.²⁰ Zastával názor, že „...*Muzeum není jen sbírkou vyřaděných rekvizit, ale je ústavem, jehož činnost je pevně vkloubena v soustavu vědeckých a osvětových podniků v národě a ve státě*“.²¹

Helfert se jako první pokusil o uspořádání sbírkových fondů z vědeckého hlediska a přistoupil k reorganizaci celého ústavu.²² Jako ředitel muzea koordinoval činnost různých muzejních oddělení, která podporoval v jejich růstu. Muzeum se za jeho správy stalo významným vědeckým ústavem se samostatnými odbornými odděleními. V rámci této činnosti byl i redaktorem *Věstníku Moravského muzea* a edice *Moravské muzejní sbírky*, v níž publikoval informace o práci MZM a směřoval tím rozvoj regionálních muzeí.²³ Při budování muzea se projevil Helfertův organizační talent a schopnost jednání s lidmi. Promýšlel rozvoj muzea a práci s veřejností, dbal o celkový stav muzea, staral se o systematické budování a třídění sbírek, zdůrazňoval význam jejich řádné evidence.²⁴

Další významnou zásluhou Jaroslava Helferta bylo zavedení výuky muzeologie jako vědní disciplíny poprvé na vysokých školách. Již v červnu roku 1921 vzešla od něj, v rámci Svazu československých muzeí, iniciativa přednášet muzejní teorii a praxi.²⁵ Cílem podle něho bylo zaměřit se na praktickou výuku studentů a zajistit pro muzea odborné pracovníky, kteří by byli vzděláni nejen v příslušném vědním oboru, ale také v muzejní teorii. Považoval vylepšení situace muzejního oboru za svůj životní úkol.²⁶

*„Podstatnou roli pro rychlé prosazení Helfertových plánů sehrála příznivá situace panující na filozofické fakultě Masarykovy univerzity. Je jasné, že nové akademické pracoviště, v průběhu první republiky často zápasící o holou existenci, bylo novým trendům výuky muzejnictví otevřenější než jeho pražský protějšek...“*²⁷

Helfertova žádost o zřízení tzv. Lektorátu muzejnictví „... byla předána k posouzení

²⁰ Otakar KIRSCH – Lucie JAGOŠOVÁ, *Vývoj Lektorátu muzejnictví 1922–1951. Devadesát let od počátků univerzitního vzdělávání muzejníků v českých zemích*, Muzeum: muzejní a vlastivědná práce 51 č. 1, 2013, s. 9.

²¹ *Tamtéž*, s. 9.

²² Zbyněk Zbyslav STRÁNSKÝ, *Jaroslav Helfert osmdesátníkem*, *Vlastivědný věstník moravský* 16 č. 1, 1961–1964, s. 154.

²³ J. NEÚSTUPNÝ, *Jaroslav Helfert osmdesátníkem...*, s. 212.

²⁴ J. PIVCOVÁ, *Jaroslav Helfert a Podorlicko...*, s. 141–142.

²⁵ *Tamtéž*, s. 144.

²⁶ Z. Z. STRÁNSKÝ, *Jaroslav Helfert osmdesátníkem...*, s. 155.

²⁷ O. KIRSCH – L. JAGOŠOVÁ, *Vývoj Lektorátu muzejnictví 1922–1951...*, s. 6.

dvěma představitelům historického semináře, a to Bohumilu Navrátilovi (1870–1936) a Juliu Glücklichovi (1876–1850)²⁸. Po schválení návrhu profesorským sborem filozofické fakulty byl Lektorát muzejnictví v roce 1921 založen a Jaroslav Helfert byl „...dekretem ze dne 13. prosince 1921 oficiálně jmenován lektorem muzejnictví. Nic nebránilo tomu, aby již od letního semestru školního roku 1921/1922 mohl, povzbuzen úspěchem při pořádání kurzů muzejnictví pro absolventy brněnských středních škol, přednášet také vysokoškolským studentům“.²⁹

Mimo jiné Helfert o Lektorátu napsal: „*Muzejní lektorát na brněnské univerzitě má v prvé řadě úkol praktický: má vychovávat dorost pro muzejní práci. Víme dobře, že naše muzejnictví trpí velikým nedostatkem odborně školených sil...*“.³⁰ Lektorát „...navazoval na řadu dříve uveřejněných myšlenek a koncepcí, jež se zabývaly stanovením potřebné kvalifikace muzejních pracovníků...“.³¹ Lze ho chápat jako „...klíčový milník, jenž sehrál důležitou roli při etablování muzeologie a muzeologického vzdělávání na univerzitách“.³² Helfert ve své koncepci zdůrazňoval: „...potřebu teoretického a odborného vzdělání budoucích muzejníků, kteří měli následně obsadit posty ve velkých muzeích a zacetit tak znatelný nedostatek odborných sil“.³³

V rámci Lektorátu se konaly pravidelně se opakující přednášky, jejichž náplň si mohl určit pedagog sám. Vyučování probíhalo každý semestr, a to jednu až dvě hodiny týdně, kdy Helfert „...seznamoval s muzejní problematikou zájemce z řad posluchačů historie, k nimž se od roku 1927 i jejich kolegové z nově zřízeného semináře dějin umění. Lektorát muzejnictví se na filozofické fakultě Masarykovy univerzity rychle etabloval v tradiční učební jednotku navštěvovanou poměrně stabilním počtem studentů, z nichž někteří v pozdějších letech našli uplatnění v muzejních institucích“.³⁴

²⁸ O. KIRSCH – L. JAGOŠOVÁ, *Vývoj Lektorátu muzejnictví 1922–1951...*, s. 6–7.

²⁹ *Tamtéž*, s. 7.

³⁰ Z. Z. STRÁNSKÝ, *Jaroslav Helfert osmdesátníkem...*, s. 155–156.

³¹ O. KIRSCH – L. JAGOŠOVÁ, *Vývoj Lektorátu muzejnictví 1922–1951...*, s. 3.

³² *Tamtéž*, s. 3.

³³ *Tamtéž*, s. 7.

³⁴ *Tamtéž*, s. 7.

Jaroslav Helfert byl ve své výuce částečně ovlivněn svými učiteli z vídeňské univerzity Aloisem Riegelem a Maxem Dvořákem. Za důležitý předpoklad považoval princip soustavnosti a názornosti výukového procesu, prostřednictvím něhož měli studenti hlouběji proniknout do problematiky muzejnictví.³⁵ Podstatnou část přednášek Lektorátu tvořilo osvojení si znalostí a dovedností souvisejících s odbornými aktivitami muzeí. Důraz byl kladen především na důkladné poznání materiálu jednotlivých exponátů a technologie jejich výroby, stejně jako na problematiku inventarizace a katalogizace sbírek. Součástí byly i přednášky a cvičení o instalaci sbírkových předmětů či jejich restaurování a konzervování. Účastníci se s tematickými celky názorně seznamovali také v určených prostorách MZM. Nebyla přehlížena ani další důležitá témata. Jeden semestrální cyklus ve školním roce 1932/33 byl například věnován výhradně problematice obrazů a grafiky.³⁶

Úspěšná činnost brněnského lektorátu skončila příchodem okupačních vojsk v březnu 1939. Tehdy také velmi rychle skončila Helfertova pedagogická činnost na fakultě. Patrně se tak stalo již v průběhu letního semestru, zhruba půl roku před uzavřením českých vysokých škol na podzim roku 1939, kdy „... *zminěná událost také uzavřela nejúspěšnější etapu ve vývoji brněnského lektorátu, na kterou již Helfert v dalších letech nedokázal navázat*“.³⁷ Výuka muzejnictví později již nikdy nedosahovala dřívější intenzity. Obsah realizované výuky lektorátu, lze v rámci Helfertovy lektorské činnosti sledovat v období od letního semestru 1922 do zimního semestru 1938 a později v letech 1946–1951.³⁸

Jaroslav Helfert má významnou zásluhu také v rozvoji československé muzeologie v rámci Svazu československých muzeí. „*Období od roku 1918 se neslo ve znamení řady nikdy nerealizovaných a protichůdných návrhů, jakým způsobem řešit problematickou situaci ve výchově muzejních pracovníků. Změny v tomto směru přinesl až říjnový převrat, kdy dosud nepřiliš koordinované aktivity získaly alespoň dílčí podporu státního aparátu*“.³⁹ Důležitým krokem se však stalo založení Muzejního sboru v roce 1918. V roce 1919 byl Muzejní sbor přejmenován na Svaz

³⁵ O. KIRSCH – L. JAGOŠOVÁ, *Vývoj Lektorátu muzejnictví 1922–1951...*, s. 7.

³⁶ *Tamtéž*, s. 8.

³⁷ *Tamtéž*, s. 9.

³⁸ Poválečná činnost Helfertova pedagogického působení a Lektorátu muzejnictví je podrobněji rozebrána v kapitole s názvem 1.4 Poválečné období v Brně.

³⁹ O. KIRSCH – L. JAGOŠOVÁ, *Vývoj Lektorátu muzejnictví 1922–1951...*, s. 5.

československých muzeí (dále jen: SČM), který byl podporovaný Ministerstvem školství a národní osvěty. Ministerstvo sice SČM v jeho činnosti finančně podporovalo, ale nijak do ní nezasahovalo.⁴⁰

Svaz československých muzeí usiloval o hledání nových cest k vylepšení úrovně a profesionalizaci oboru. Jaroslav Helfert byl členem poradního muzejního sboru hned při jeho založení v roce 1918 a v roce 1919 se stal ve SČM členem výboru (muzejní rady).⁴¹ Následně v roce 1933 byl místopředsedou svazu a od roku 1934 do 1939 byl jejím předsedou. Helfert uplatňoval ve SČM své teoretické i praktické zkušenosti v oblasti muzejnictví a zasloužil se o upevnění pozice SČM a o posílení jeho autority v řadách muzejních pracovníků. SČM se stal organizací uznávanou všemi muzei, ostatními korporacemi a úřady.⁴²

Úspěšné bylo také Helfertovo působení ve funkci inspektora moravských muzeí, kterým byl – vzhledem ke svým dosavadním zkušenostem – ministerstvem školství v roce 1936 jmenován s úkolem připravovat muzejní síť. Dočasně spravoval i sbírky městského brněnského muzea a jako poradce sbírky umělecko-průmyslového muzea. Na tomto širokém poli provedl reorganizaci těchto tří muzejních celků.⁴³

Jaroslav Helfert se dále podílel na brněnském a moravském kulturním životě. Byl činný v Klubu přátel a umění, spoluredaktorem časopisu *Morava*, působil v kuratoriu Národního divadla v Brně.⁴⁴ Ve spolupráci s bratrem Vladimírem byli výkonnými členy v brněnském orchestrálním sdružení. Orchestrální sdružení a jeho činnost provedlo průkopnické dílo v oblasti hudebního života v Brně, které tehdy bylo značně kulturně závislé na Vídni.⁴⁵

1.3 Válečné období

Vzhledem k tomu, že Jaroslav Helfert pocházel ze šlechtického rodu a jeho politické smýšlení se neshodovalo s tím, které doba vyžadovala, byl krátce po okupaci republiky v březnu 1939 z nařízení německých úřadů zbaven své funkce ředitele muzea.

⁴⁰ J. NEÚSTUPNÝ, *Jaroslav Helfert osmdesátníkem...*, s. 213.

⁴¹ *Tamtéž*, s. 213.

⁴² *Tamtéž*, s. 213.

⁴³ J. PIVCOVÁ, *Jaroslav Helfert a Podorlicko...*, s. 142.

⁴⁴ J. NEÚSTUPNÝ, *Jaroslav Helfert osmdesátníkem...*, s. 212–213.

⁴⁵ Srov. Knihovna Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou (dále KSOkA RnK), PhDr. Jaroslav Helfert, signatura (dále sign.) C-1222, kat. př. číslo 4986, s. 2.

S bratrem Vladimírem se zapojil do protiněmeckého odboje a připravovali poválečnou organizaci muzejnictví.⁴⁶ Životopis zpracovaný synem Jaroslava Helferta (Ivanem Helfertem)⁴⁷, uvádí Jaroslavovu osobní zповěď „*Curriculum in periculis patriae et vitae*“ se vzpomínkou na počátek 2. sv. války: „15. března 1939 jsme cvičili ve studiu *Radiojournálu k chystanému koncertu Orchestrionálního sdružení. Tam přišla zpráva, že Němci vtáhli do Ostravy...*“.⁴⁸ Druhý den bylo obsazeno Brno, Jaroslav Helfert byl následně zbaven funkce ředitele MZM, v jeho domácnosti byly zahájeny prohlídky gestapa a posléze byl zatčen. Čtyři dny na to upadl Helfert při výslechu do bezvědomí a kvůli úrazu hlavy byl převezzen do nemocnice. Po pěti týdnech byl propuštěn do domácího ošetřování.⁴⁹

I přes nebezpečí zůstal Jaroslav Helfert ve styku s českými přáteli a svoji agendu státního inspektora muzeí dle možností dále vykonával.⁵⁰ V této době přesídlil do Potštejna, který pro něho a pro jeho rodinu představoval od roku 1930 druhý domov a přechodné působiště. Byť se zde za okupace musel často skrývat po okolí, poskytoval mu Potštejn poslední omezené možnosti odborné a vědecké práce s regionální tematikou. Měl příležitost prohloubit svůj zájem o Potštejn a okolí a historii obce studoval prostřednictvím pražských přátel ve fondech ústředních archivů. Helfert konstatuje: „*A okolí se rozšířilo, až z toho byl skoro celý okres*“.⁵¹ Svě práce v té době publikoval pod pseudonymem Jan Horecký. Jednalo se zejména o drobné práce turistického rázu ve spolupráci s Okrašlovacím spolkem⁵², příkladem je publikace *O potštejnském hradě (Glosy k průvodci po hradě)*.⁵³

Při jednom úniku z nebezpečí si Jaroslav Helfert zlomil nohu a byl hospitalizován a schován na chirurgické klinice v Hradci Králové. Ve výše zmíněné osobní zповědi „*Curriculum in periculis patriae et vitae*“ popisuje svůj potštejnský pobyt: „...*Po návratu z nemocnice jsem pobýval střídavě v Potštejně a v okolí,*

⁴⁶ Radovan DRAŽAN – Josef JUZA, *Věznění, propuštění a osvobození občané okresu Rychnov nad Kněžnou. 1939–1945*, Zámorsk 2004, s. 163.

⁴⁷ Srov. Knihovna Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, Antonín Jaroslav Helfert 1883–1972 Životopis, signatura C–1222, kat. př. číslo 4986.

⁴⁸ KSOkA RnK, sign. C–1222, kat. př. číslo 4986, s. 12.

⁴⁹ KSOkA RnK, sign. C–1222, kat. př. číslo 4986, s. 12.

⁵⁰ KSOkA RnK, sign. C–1222, kat. př. číslo 4986, s. 12.

⁵¹ J. PIVCOVÁ, *Jaroslav Helfert a Podorlicko...*, s. 142.

⁵² *Tamtéž*, s. 142.

⁵³ Publikace byla vydána roku 1942 v Kostelci nad Orlicí pod pseudonymem Jan Horecký. V roce 1948 byla publikace vydána znovu tentokrát pod názvem *Hrad Potštejn*, autorem byl již uveden Jaroslav Helfert.

a v Praze v kruhu svých spolupracovníků na budoucím řešení našich kulturních potřeb, hlavně památkových a muzejních. To je však kapitola jiná, zmiňuji se o ní jen proto, že z ní vyplynulo moje druhé zatčení...“.⁵⁴ Po něm byl nejdříve vězněn v Hradci Králové, poté v pražské Pečkárně následovala věznice na Pankráci a poté Terezín.⁵⁵ Helfert o tom uvádí: „...Začátkem července 1944 byl v Potštejně zatčen gestapem můj starší bratr Zdeněk. Já jsem následoval 11. dubna 1945 a na terezínském čtvrtém dvoře jsme se sešli všichni tři bratři jako političtí vězni. Z nich jsem přežil sám...“.⁵⁶ Jaroslav jako jediný z bratrů vyvázl v roce 1945 jen díky tomu, že doba jeho věznění ho neoslabila natolik, aby podlehl jako jeho bratři Zdeněk a Vladimír nákaze skvrnitého tyfu. Jaroslav přečkal horečnatý stav skvrnitého tyfu a záškrtu, následně byl zachráněn v nemocnici v Rychnově nad Kněžnou v roce 1945 transfuzemi neznámého potštejnského dárce. Rekonvalescenci mu poskytl Potštejn.⁵⁷

1.4 Poválečné období v Brně

Po rekonvalescenci v Potštejně se Jaroslav Helfert vrátil v roce 1946 do Brna zpět do funkce ředitele Moravského zemského muzea, inspektora muzeí a lektora muzejnictví.

Předtím se krátce po osvobození Brna ujal správy Moravského zemského muzea Karel Černohorský. Ten převzal muzeum dne 2. května 1945 na základě pověření brněnského Zemského národního výboru po Edmundu Küttlerovi, nacisty dosazeném zastupujícím řediteli. Je známo, že „Černohorského měl již v srpnu 1945 nahradit předválečný ředitel muzea Jaroslav Helfert, tomu to ale nedovolovalo podlomené zdraví z válečné internace v koncentračním táboře“.⁵⁸ Proto po přechodnou dobu funkci ředitele MZM vykonával jeho zástupce František Skyva až do jara 1946, kdy se do této funkce 1. dubna 1946 opět vrátil Jaroslav Helfert.⁵⁹

Hlavním úkolem muzea po válce bylo „...shromáždit sbírky muzea deponované na pěti místech mimo Brno, zrevidovat je, odstranit válečné škody na budovách

⁵⁴ KSOkA RnK, sign. C–1222, kat. př. číslo 4986, s. 13.

⁵⁵ KSOkA RnK, sign. C–1222, kat. př. číslo 4986, s. 13.

⁵⁶ KSOkA RnK, sign. C–1222, kat. př. číslo 4986, s. 13.

⁵⁷ J. PIVCOVÁ, *Jaroslav Helfert a Podorlicko...*, s. 142.

⁵⁸ Petr BERÁNEK, *Muzea jako ideologický nástroj v komunistickém Československu v letech 1948–1959*, bakalářská práce, Filozofická fakulta Masarykova univerzita, Brno 2019, s. 37.

⁵⁹ *Tamtéž*, s. 37.

a znovuotevřít expozice“.⁶⁰ Helfert jako přední muzejní odborník usiloval především o „...*všeobecné uznání muzea jako vědecké instituce a vytvoření metodického centra pro regionální muzea v Zemi moravskoslezské*“.⁶¹ Zapojil se též do příprav muzejního zákona nebo se podílel na vzdělávání muzejních pracovníků v kurzech, kde přednášel o úkolech muzeí. Jednou z důležitých tezí, kterou zde také předkládal posluchačům, byla, aby zejména v prezenční činnosti nenahrazovali muzejní realitu kulisami.⁶²

Helfert měl svůj podíl i na dvouletém budovatelském plánu muzea, kde byly stanoveny tři základní úkoly, „...*muzeum se mělo stát hlavním muzejně metodickým centrem Moravskoslezské země, mělo být vědeckou institucí sloužící odborné veřejnosti i osvětové činnosti a posledním cílem bylo získat nové prostory*“.⁶³ V Helfertově tehdejší definici muzea se odrážela jak jeho předchozí dlouholetá zkušenost, tak nastupující poválečné muzejní trendy preferující především osvětovou činnost. Muzea podle něj „...*slouží vědeckému bádání, lidové výchově a doplnění výchovy školní*“.⁶⁴ K tomu ovšem zdůrazňoval, že: „...*Lidov ýchova musí vycházet z vědecké práce, aby měla smysl*“.⁶⁵

Na přelomu listopadu a prosince 1947, ještě za Helfertova působení, usilovalo vedení muzea po obnově expozic a o realizaci velké výstavy na téma Velké Moravy. Výstava se však již neuskutečnila kvůli dramatickým událostem února 1948.⁶⁶ Následně od začátku března 1948 vykonával funkci pověřeného vedoucího instituce místo Jaroslava Helferta Jan Šmarda až do května 1948, kdy nastoupil na ředitelský post znovu Karel Černo horský. Ředitel Jaroslav Helfert a jeho zástupce František Skyva odešli v roce 1948 do výslužby.⁶⁷

V poválečném období pokračoval v Brně i Lektorát muzejnictví, není však zcela známo, jakým způsobem udržoval nadále svoji činnost. Helfertovo lektorské působení v rámci Lektorátu je doloženo ještě v letech 1946–1950. Dále víme, že „*Tematická náplň přednášek pro toto období nicméně oproti minulým dobám vykazovala několik dosti podstatných rozdílů. Byla orientována čistě prakticky, a navíc*

⁶⁰ P. BERÁNEK, *Muzea jako ideologický nástroj...*, s. 37.

⁶¹ *Tamtéž*, s. 40.

⁶² *Tamtéž*, s. 39–40.

⁶³ *Tamtéž*, s. 39.

⁶⁴ *Tamtéž*, s. 39.

⁶⁵ *Tamtéž*, s. 39.

⁶⁶ *Tamtéž*, s. 40.

⁶⁷ *Tamtéž*, s. 46.

byla určena také posluchačům některých, Helfertem ve výuce doposud spíše opomíjených disciplín (např. Muzejnictví pro archeology) ...“.⁶⁸ Lektorát ztrácel své autonomní postavení a není jisté, jaké působení v poválečném lektorátu muzejnictví zaujímal konkrétně Jaroslav Helfert. Lektorát se stával postupně spíše součástí výukového programu jednotlivých akademických oborů.⁶⁹

Zásadním zlomem ve vývoji lektorátu se staly především únorové události roku 1948, kdy „Helfertovo úsilí však nenašlo patřičnou odezvu a činnost Lektorátu se postupně uzavírala, byť byl i nadále v pramenech uváděn coby lektor“.⁷⁰ Nastínil ambiciózní projekt „...jenž měl kompetence skomirajícího Lektorátu značně rozšířit. Chtěl, aby se absolvování lektorských cvičení stalo povinné pro všechny kandidáty učitelství na vyšších stupních škol. Z toho důvodu měla být podle něj výuka muzejnictví rozšířena na studenty přírodovědeckých a nově zřízených pedagogických fakult, jejichž působením by byli následně pro potřeby menších vlastivědných muzeí získávání tolik potřební volontéři z řad žactva“.⁷¹ Tyto vize však již v nových podmínkách nenašly svého naplnění.

Jaroslav Helfert se přesto pokoušel zůstat i nadále aktivní alespoň ve své pedagogické činnosti. Za pomoci vedoucí semináře dějin umění Alberta Kutala, začal vyučovat předmět s názvem Musejní praxe. Zde mohl skloubit své znalosti z oboru historie umění a jednotlivých muzejních činností. Tato jeho činnost byla z důvodů Helfertových zdravotních indispozic roku 1951 ukončena.⁷²

Teprve o více než deset let později byla v roce 1963 zřízena na brněnské univerzitě katedra muzeologie, která se stala nepřímým následovníkem úspěšného Helfertova Lektorátu muzejnictví.⁷³

⁶⁸ O. KIRSCH – L. JAGOŠOVÁ, *Vývoj Lektorátu muzejnictví 1922–1951...*, s. 11.

⁶⁹ *Tamtéž*, s. 11.

⁷⁰ *Tamtéž*, s. 11.

⁷¹ *Tamtéž*, s. 11.

⁷² *Tamtéž*, s. 11.

⁷³ Z. Z. STRÁNSKÝ, *Jaroslav Helfert osmdesátníkem...*, s. 156.

2. POVÁLEČNÉ PŮSOBENÍ JAROSLAVA HELFERTA VE VÝCHODNÍCH ČECHÁCH

2.1 Příchod do Potštejna a následné působení na místní úrovni

K prvnímu kontaktu Jaroslava Helferta s Potštejnem došlo v roce 1900, kdy zde rodina Helfertových zakoupila k letním pobytům chalupu čp. 99. Potštejn, do kterého přišel mladý Jaroslav Helfert, byl na přelomu 19. a 20. století vyhlášeným letoviskem, kam se každoročně sjížděly významné osobnosti kulturního i politického života. Ve svém zaujetí pro Potštejn byl Helfert ovlivněn zdejším rodákem, profesorem romanistiky na pražské univerzitě a spoluzakladatelem Okrašlovacího spolku v Potštejně dr. Janem Urbanem Jarníkem.⁷⁴ Jarník se mimo jiné věnoval překladům české literatury do rumunštiny, přeložil tak např. i *Babičku* Boženy Němcové.⁷⁵ Byl nadšeným propagátorem Potštejna, mnoho z významných letních hostů přivedl do Potštejna právě on a Helfertovi nebyli výjimkou.

Jaroslav Helfert později sám zval do Potštejna takto: *„Městečko Potštejn leží schouleno pod posledními výběžky Orlických hor při divoké Orlici, která si tudy prohlodala cestu lesnatými stráněmi a údolím do otevřeného kraje luk a polí ku Hradci Králové. Obraz této krajiny neomračuje nás romantikou velkolepých kulís a příkrých extrémů. Jeví se nám v klidném půvabu mírných tvarů a hovoří vlídně řečí srozumitelnou a líbeznou ke každému, kdo má oči otevřené pro krásy naší vlasti. Nechce ohromiti, chce potěšiti. Patří k těm krajinám, které nejsou obdivovány, jsou však milovány, protože jim rozumíme jako svým známým. Získávali si naši lásku a hluboké porozumění právě onou nevtíravou, pokorně prostou tváří, jež nás tím více dojíká, dovedeme-li z ní také vyčísti její nevšední geologickou minulost.“*⁷⁶

Od roku 1930 znamenala chalupa v Potštejně pro Jaroslava Helferta i jeho rodinu nový domov a působiště. Během okupace začal prohlubovat svůj zájem o toto místo, o jeho historii i okolí. Později po osvobození z věznění mu právě pobyt

⁷⁴ J. PIVCOVÁ, *Jaroslav Helfert a Podorlicko...*, s. 146.

⁷⁵ Marie KLÍMOVÁ – Jiří Václav KLÍMA, *Potštýn: práce a vzpomínky letních hostů a přátel zátíší potštýnského*, Okrašlovací spolek v Potštýně 1897, s. 231.

⁷⁶ Monika ROLFOVÁ, *Potštejn v kulturní paměti. Historie místa, literární místopis a fikce*, diplomová práce, Filozofická fakulta Univerzita Pardubice, Pardubice 2019, s. 58.

v Potštejně pomohl v jeho rekonvalescenci. V rámci zotavování pořádal v Potštejně přednášky, besedy a později navázal spolupráci s kroužkem potštejnských osvětových pracovníků.⁷⁷ Od roku 1948 po odchodu z Moravského zemského muzea do penze se Helfert v Potštejně natrvalo usídlil. Přesto se do Brna vracel v rámci své lektorské činnosti až do roku 1951.⁷⁸

V následujících letech se pak v Potštejně v různé míře zabýval činnostmi, které již dříve vykonával v Brně a na Moravě. Zde v malém městečku pod Orlickými horami se věnoval správě zdejších archivních fondů, rozvoji muzejnictví i vlastivědné práci a v poslední řadě i památkové péči.

2.1.1 Péče o historické písemnosti a archiválie

2.1.1.1 Archiv písemností obce Potštejn

Již v roce 1945 zajistil Jaroslav Helfert s pomocí Místního národního výboru (dále jen: MNV) v Potštejně zdejší archiv obecních písemností. Postupně se věnoval třídění archivu a od roku 1948 i jeho správě.⁷⁹ Z fondu poskytoval zájemcům vyžádané informace pro vědecké účely. Podařilo se mu rekonstruovat původní stav archivu z 18. století, ze kterého vytěžil nové, velmi důležité poznatky zaměřené na hospodářské proměny Potštejna za doby rodu Chamaré, zejména o významu místního plátenictví a o historii Potštejna. Podrobná znalost celé problematiky Potštejna a jeho historie čerpaná přímo z archivních pramenů se promítla i do Helfertovi přednáškové a publikační činnosti.⁸⁰

O způsobu jeho práce s historickými písemnostmi obce vypovídá zachovaná zpráva „*Obecní archiv – uspořádání*“ datovaná v Potštejně dne 13. října 1950 a napsaná Helfertem pro zdejší MNV.⁸¹ Zpráva zaznamenává kromě jiného i návštěvu Potštejna Miloslavem Wolfem ze zemského archivu v Praze. Důvodem jeho návštěvy

⁷⁷ J. PIVCOVÁ, *Jaroslav Helfert a Podorlicko...*, s. 142.

⁷⁸ O. KIRSCH – L. JAGOŠOVÁ, *Vývoj Lektorátu muzejnictví 1922–1951 ...*, s. 11.

⁷⁹ J. NEÚSTUPNÝ, *Jaroslav Helfert osmdesátníkem...*, s. 213.

⁸⁰ *Tamtéž*, s. 213.

⁸¹ Srov. Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou (dále SOKA RnK), fond (dále f.) MNV Potštejn, Muzea a archivy Soupis materiálu o lesnictví a uspořádání archivu 1950, inventární číslo (dále inv. č.) 38/69, signatura 368, karton (dále kart.) 213, folio 5.

Potštejna bylo získání informací o stavu místních archivních památek, zejména obecních. Jaroslav Helfert ve zprávě uvádí: „...*Podal jsem mu vyžádané zprávy z místní historie, ukázal zdejší hospodářský archiv v zámku i materiál tohoto archivu, který zpracovávám doma pro spis o dějinách plátenického průmyslu, který měl kdysi své těžiště právě v Potštejně*“.⁸² Dále informuje: „*Připomenul jsem mu, že MNV v Potštejně již loni, na podnět státního archivu zemědělského dopisem z 15.11.1949 č. 21553/I arch., uvážil o uspořádání a odborné uložení písemných památek obce Potštejna*“.⁸³ Aby tento plán mohl být uskutečněn, bylo nejdříve třeba zajistit místnost na dočasné soustředění, ošetření, vyčištění a rozřídění archivního materiálu. Po těchto úpravách měl být materiál archivu obce Potštejn přenesen k „*hospodářskému*“ archivu v zámku jako samostatný oddíl. Dalším krokem, který Jaroslav Helfert doporučuje, bylo: „...*Věnovati jednorázově a/ na výpomoc při manipulaci a převozu asi 600 Kčs, b/ na věcné potřeby /hl. papír na obaly/ 400, při čemž by se ušetřila položka na depositní krabice, kterých by se užilo ze zásoby v hospodářském archivu v zámku*“.⁸⁴ K tomu Helfert nabízí, že „*Práci bych zařídil sám z ochoty /bezplatně/, jen bych potřeboval zmocnění k vyhledání a soustředění všeho materiálu. O programu této práce bych podal, bude-li třeba, zvláštní zprávu*“.⁸⁵ Dále ve zprávě Helfert cituje ze zmíněného dopisu státního archivu zemědělského: „*Provedením byste trvale zabezpečili také tuto část pramenů, důležitých pro poznání minulosti Vašeho krásného kraje*“.⁸⁶

Odpověď na Helfertovu zprávu vydal zdejší MNV dne 25. října 1950.⁸⁷ Předseda MNV zde nejprve požádal Helferta o potřebné kroky k uspořádání archivu, k čemuž mu bude vydáno v kanceláři MNV patřičné zmocnění. Současně je zde uvedeno poukázání částky 1000 Kčs poštovní spořitelnou na věcné potřeby a výpomoc při manipulaci a konečně poděkování Jaroslavovi Helfertovi za dosavadní práci v tomto směru.⁸⁸

⁸² Srov. SOkA RnK, f. MNV Potštejn, inv. č. 38/39, signatura 368, kart. 213, folio 5.

⁸³ Srov. SOkA RnK, f. MNV Potštejn, inv. č. 38/39, signatura 368, kart. 213, folio 5.

⁸⁴ Srov. SOkA RnK, f. MNV Potštejn, inv. č. 38/39, signatura 368, kart. 213, folio 5.

⁸⁵ Srov. SOkA RnK, f. MNV Potštejn, inv. č. 38/39, signatura 368, kart. 213, folio 5.

⁸⁶ Srov. SOkA RnK, f. MNV Potštejn, inv. č. 38/39, signatura 368, kart. 213, folio 5.

⁸⁷ Srov. Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou (dále SOkA RnK), fond (dále f.) MNV Potštejn, Muzea a archivy Soupis materiálu o lesnictví a uspořádání archivu 1950, inventární číslo (dále inv. č.) 38/69, signatura 368, karton (dále kart.) 213, folio 6.

⁸⁸ Srov. SOkA RnK, f. MNV Potštejn, inv. č. 38/39, signatura 368, kart. 213, folio 6.

V potštejské kronice je ohledně archivu obce záznam⁸⁹ o pracovní poradě, která vzešla z krajského archivu v Kuksu a konala se 30. ledna 1952. Společně s obecními archiváři bylo na poradě jednáno o úkolech a o dalším směřování obecních archivů. Následně byl sklad obecních písemností v důsledku vládního nařízení ze dne 7. května 1954 o archivnictví, přestěhován do kulturního domu, kde byl po ukončení stavebních úprav uložen.⁹⁰ V současné době (r. 2023) je archiv obce Potštejn uložen ve Státním okresním archivu v Rychnově nad Kněžnou.

2.1.1.2 Archiv bývalého velkostatku (Zemědělsko-lesnický archiv)

Archiv bývalého velkostatku v Potštejně, který drželi do roku 1945 Dobřenští z Dobřenic a který byl znárodněn na základě tzv. Benešových dekretů, byl po válce uložen v zámku Potštejn jako součást Státního zemědělského archivu v Praze, jako pobočka oblastního zemědělského archivu v Opočně.⁹¹ Po předání potštejského zámku potřebám ROH v roce 1948 se Jaroslav Helfert ujal z pověření Zemědělsko-lesnického archivu v Praze správy archivu. V roce 1952 byl archiv zařazen do nově vzniklé organizace archivnictví a přejmenován na Zemědělsko-lesnický archiv (dále jen: ZLA) v Potštejně.⁹² V potštejské kronice je uvedeno, že: „...*Archiv obsahoval informace a zprávy k žádaným budovatelským otázkám o zemědělství, lesnictví, hornictví, o složení obyvatelstva a jeho sociálních poměrech, o komunikacích, stavebním vývoji a památkách*“.⁹³ Dále je v potštejské kronice zmínka o odborné návštěvě archivu v roce 1952 univerzitním profesorem Karlovy univerzity Arnoštem Klímou, který v archivu studoval pro svoji práci s názvem „*O začátcích kapitalistických vztahů v našich zemích*“.⁹⁴

V roce 1954 byl potštejský Zemědělsko-lesnický archiv jako součást Ústředního archivu zemědělsko-lesnického při ministerstvu zemědělství v Praze částečně přestěhován ze zámku do místností, které pro něj vyhradil zdejší MNV v nově vzniklém kulturním domě.⁹⁵ Archiv zde byl uložen v přízemních prostorech v nových

⁸⁹ Srov. *Kronika obce Potštejn*, Potštejn 1952, s. 12.

⁹⁰ Srov. *Kronika obce Potštejn*, Potštejn 1954, s. 68–69.

⁹¹ Srov. *Kronika obce Potštejn*, Potštejn 1952, s. 13.

⁹² Srov. *Kronika obce Potštejn*, Potštejn 1952, s. 13.

⁹³ Srov. *Kronika obce Potštejn*, Potštejn 1952, s. 13.

⁹⁴ Srov. *Kronika obce Potštejn*, Potštejn 1952, s. 13.

⁹⁵ Srov. *Kronika obce Potštejn*, Potštejn 1954, s. 69.

regálech pořízených osvětovou besedou v Potštejně. Podle § 4, odstavec 4 vládního nařízení č. 29/1954 Sb., o archivnictví byly, od roku 1955 postupně zařazovány do fondů státního archivu i archivy zemědělsko-lesnické (ZLA). V roce 1954 v rámci studia archiv znovu navštívil profesor Arnošt Klíma, který výsledky svého bádání včlenil do své knihy „*Manufakturní období v Čechách*“.⁹⁶ Kniha byla publikovaná v roce 1955 a pojednává o rozvoji manufaktur od konce třicetileté války do zrušení nevolnictví roku 1781 a obsahuje mimo jiné popis manufaktury v Potštejně.⁹⁷

Potštejnský ZLA byl začleněn do organizace státních archivů s účinností od 31. 12. 1955 a formálně měl být převzat archivním oddělením krajské správy ministerstva vnitra dne 17. 9. 1956.⁹⁸ V potštejnské kronice je k převzetí archivu krajskou správou ministerstva vnitra dále uvedeno: „*Protože se však projevil odborný zájem o bohatý materiál tohoto archivu a badatelé žádali studovat jeho látku ve styku s místní topografií a s dokumentací ve zdejší muzejní sbírce, rozhodla Krajská správa ministerstva vnitra oddělení archivní v Hradci Králové přípisem ze dne 12. 11. 1956, že přemístění archivu do příslušného střediska v Opočně bude provedeno až v létě 1957, aby byla dána badatelům příležitost studia dokončit*“.⁹⁹ Určité důležité části archivu proto byly ponechány jako deposit při muzeu v Potštejně pro potřeby místních badatelů, podobně jako katalog archivu, vypracovaný správcem Jaroslavem Helfertem. Byla zde ponechána i odborná studijní knihovna, která byla přičleněna k muzejní knihovně v Potštejně.¹⁰⁰ Zdejšímu národnímu výboru bylo též navrženo, že mu budou ze státního archivu v Opočně, kdykoliv zapůjčeny části, kterých bude třeba ke studiu. Z badatelů, kteří v archivu látku studovali, v roce 1956, lze zmínit pracovníka Historického ústavu Československé akademie věd, Jaroslava Vaniše a jeho spolupracovníka, asistenta filozoficko-historické fakulty Karlovy univerzity v Praze, Jiřího Berana. Oba zde studovali v rámci pracovních plánů svých ústavů.¹⁰¹ Odborný zájem badatelů byl zaměřen především na materiál o zdejším plátenickém průmyslu ve druhé polovině 18. století, který byl do doby jeho uspořádání a evidenčního zpracování správcem archivu Jaroslavem Helfertem neznámý a svým

⁹⁶ Srov. *Kronika obce Potštejn*, Potštejn 1956, s. 106.

⁹⁷ Srov. *Kronika obce Potštejn*, Potštejn 1956, s. 106.

⁹⁸ Srov. *Kronika obce Potštejn*, Potštejn 1956, s. 106.

⁹⁹ Srov. *Kronika obce Potštejn*, Potštejn 1956, s. 106.

¹⁰⁰ Srov. *Kronika obce Potštejn*, Potštejn 1957, s. 133.

¹⁰¹ Srov. *Kronika obce Potštejn*, Potštejn 1956, s. 106.

bohatstvím v odborných kruzích překvapil.¹⁰² Archiv byl, dle výše zmíněného přípisu, přemístěn 22. 8. 1957 do pobočky státního archivu v Opočně.¹⁰³ Je politováníhodnou skutečností, že archiv velkostatku Potštejn z let 1587–1945, který je dnes uložen ve Státním oblastním archivu v Hradci Králové, v archivním oddělení v Zámrsku, je dosud nezpracován.

Archivní fond obsahuje písemnosti od doby začátku vlády původem francouzského později slezského rodu Chamaré v Potštejně. Právě pro tuto dobu, poskytuje bohatou studijní látku. Bylo zde možné studovat události ze života a působení Jana Antonína Harbuvala de Chamaré (1737–1808), který se zde ale nejeví jako pouhý hledač pokladů, ale spíše jako důmyslný hospodář.¹⁰⁴ Zachovaná kniha suplik (*Decreten-Buch*) prozrazuje, že: „...*nebylo žadatele z jeho poddaných, kterému by nebyl vyhověl ať peněžním příspěvkem, či naturálním přisunem nebo právními výhodami*“.¹⁰⁵

Archiv z doby vlády rodu Chamaré v Potštejně obsahuje celou skupinu rukopisů a náčrtků, které spolu souvisejí a navzájem se doplňují. V archivu z doby vlády Jana Antonína de Chamaré, dle popisu z knihy od Jaroslava Helferta s názvem „*Okolo potštejnského pokladu*“, registrujeme například: „...*1. Plán potštejnského hradu, který si Jan Antonín r. 1781 narýsoval v měřítku asi 1:500, z něho jsou odvozeny další dvě jeho práce: 2. zvětšený detail půdorysu horní hradní části v měř. asi 1:100 a 3. duplikát plánu 1 se zakreslenými cestami, kudy se hledač pokladů prokopával, a se značkami, odkazujícími na text paměti, 4. koncept paměti o kopání na hradě potštejnském v letech 1747 až 1785 a na sousedním Velešově v r. 1771 až 1773, 5. přepis tohoto konceptu ve dvou svazcích na 396 + 38 stránkách v orig. kožené vazbě s přílohou tří tabulí s nákresy nálezů a s dvěma půdorysy hradiska velešovského, 6. duplikát tohoto přepisu, leč bez Velešova a bez tabulí. Tyto všechny doklady jsou psány a kresleny vlastní rukou autorovou*“.¹⁰⁶ Dále je dodáno: „...7.

¹⁰² Srov. *Kronika obce Potštejn*, Potštejn 1956, s. 106.

¹⁰³ Srov. *Kronika obce Potštejn*, Potštejn 1957, s. 133.

¹⁰⁴ Jaroslav HELFERT, *Okolo potštejnského pokladu*, Časopis Společnosti přátel starožitností 57 č. 3, 1949, s. 161.

¹⁰⁵ *Tamtéž*, s. 161.

¹⁰⁶ *Tamtéž*, s. 154.

doplňkem k pamětem je deník jeho manželky Johanky, 8. a jeho matky Anny Barbory a 9. konečně zaznamenáváme novodobý kaligrafický opis paměti podle 6.“¹⁰⁷

V potštejském archivu se nacházela také originální kupní smlouva potštejského panství koupeného za 71 000 zlatých Janem Ludvík Harbuvaalem de Chamaré z 8. září 1746. Dochována byla také druhá listina z následujícího dne, která podrobněji stanovovala některé body smlouvy z předešlého dne, splátky kupní ceny i odevzdání majetkových podstat novému majiteli. Přiložen byl inventář zámku, soupis obsahu dvorů i seznam poddaných celého velkostatku.¹⁰⁸

V rámci fondu Helfert Jaroslav, PhDr., Potštejn uloženého ve Státním okresním archivu v Rychnově nad Kněžnou jsou součástí knihy popisů potštejského zámeckého a kostelního vrchu.¹⁰⁹ Jedná se o soukromé deníky hraběte Jana Antonína Harbuvala de Chamaré, ve kterých nalezneme popisy uskutečněných hledání pokladů a starobylostí od roku 1747 do roku 1782 na potštejském hradním vrchu s názvem „*Beschreibung des Pottensteinner Schloß Bergs*“ a datací vzniku 1782–1786.¹¹⁰ Dále také na blízkém tzv. kostelním vrchu v letech 1771–1773 s názvem „*Beschreibung des Pottensteinner Schloß u. Tempel Bergs*“ a datací vzniku roku 1782.¹¹¹ Součástí rukopisných knih jsou kresby i hrabětem vlastnoručně vytvořená mapa potštejského kopce s vyznačenými prokopanými chodbami. Tyto deníky patří mezi unikátní archiválie rychnovského archivu a dochovaly se díky zájmu a práci Jaroslava Helferta. V poznámce archivu je uvedeno, že podle Helferta text obou knih psal sám Chamaré a Alois Jirásek jej neměl v ruce.

Součástí fondu Helfert Jaroslav, PhDr., Potštejn jsou také fotografie interiérů potštejského zámku s datací vzniku roku 1952. Konkrétně se jedná o 29 fotografií.¹¹² Tento fond obsahuje též inventarizační lístky potštejského zámku s datací vzniku 1920–1945. Počet inventarizačních lístků se pohybuje zhruba okolo 450 kusů. Nachází

¹⁰⁷ Jaroslav HELFERT, *Okolo potštejského pokladu*, Časopis Společnosti přátel starožitností 57 č. 3, 1949, s. 154.

¹⁰⁸ Jaroslav HELFERT, *Koupě Potštejna v r. 1746*, Časopis Společnosti přátel starožitností 65 č. 4, 1957, s. 221.

¹⁰⁹ Srov. Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou (dále SOKA RnK), fond (dále f.) Helfert Jaroslav, PhDr., Potštejn, inventární číslo (dále inv. č.) 1, kn. č. 1923, karton (dále kart.) 254.

¹¹⁰ Srov. SOKA RnK, f. Helfert Jaroslav, PhDr., Potštejn, inv. č. 1, kn. č. 1923, kart. 254.

¹¹¹ Srov. Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou (dále SOKA RnK), fond (dále f.) Helfert Jaroslav, PhDr., Potštejn, inventární číslo (dále inv. č.) 2, kn. č. 1924, karton (dále kart.) 254.

¹¹² Srov. Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou (dále SOKA RnK), fond (dále f.) Helfert Jaroslav, PhDr., Potštejn, Fotografie potštejského zámku-interiéry (1952, 29 ks), inventární číslo (dále inv. č.) 8, karton (dále kart.) 254.

se zde inventarizační lísky, které se konkrétně vztahují k šestnácti zmíněným fotografiím interiéru potštejnského zámku.¹¹³ Na fotografiích jsou například podle inventarizačních lístků vyobrazeny saně empírové a rokokové, truhlice, rokoková vitrína, benátský lustr nebo kaple sv. Trojice. Konkrétní příklad fotografie a inventarizačního lístku k dané fotografii bude obsažen v příloze.

Tento fond obsahuje i další lísky, které se vztahují k potštejnským místním názvům (např. ulice Fabrika, bukový les na Kapradí, Černá skála). Počet lístků je cca 500 kusů.¹¹⁴ Poslední svazek lístků je zaměřen na obyvatele Potštejna i na významné osobnosti z okolí (např. Voříšek, slavný rodák kostelecký, hrál na varhany, Dr. J. U. Jarník, univerzitní profesor Jan Kvíčala). Svazek sčítá zhruba 300 lístků.¹¹⁵

2.1.1.3 Soupis materiálu o lesnictví

Na počátku roku 1950 nařídil archiv ministerstva vnitra zpracování soupisu archivního materiálu týkajícího se lesnictví ve všech archivech státních, městských, církevních a patrimoniálních i ve všech registraturách. Pokyn s názvem „*Historické výzkumnictví v lesnictví – pátrání v archivech*“ byla odeslána Okresním národním výborem dne 24. ledna 1950.¹¹⁶ Obsahem soupisu, který měl sloužit k výzkumnictví v lesnictví, měla být tato data: „*Historická data z lesního hospodářství, těžba, služebnosti, povinnosti, platy, přeměna lesní půdy v hospodářskou a naopak, pastevnictví, travinaření, památné stromy, pověsti o těchto stromech, lesní katastrofy, sociální poměry lesních zaměstnanců a dále obory, které s lesnictvím v minulosti souvisely, jako železářství, plavení dřeva, sklářství, pilařství, zhotovování vorů, šindelářství, výroba potaše, pálení dřevěného uhlí atd.*“¹¹⁷

¹¹³ Srov. Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou (dále SOKA RnK), fond (dále f.) Helfert Jaroslav, PhDr., Potštejn, Inventarizační lístky potštejnského zámku (1920–1945), inventární číslo (dále inv. č.) 4, karton (dále kart.) 254.

¹¹⁴ Srov. SOKA RnK, f. Helfert Jaroslav, PhDr., Potštejn, inv. č. 4, kart. 254.

¹¹⁵ Srov. SOKA RnK, f. Helfert Jaroslav, PhDr., Potštejn, inv. č. 4, kart. 254.

¹¹⁶ Srov. Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou (dále SOKA RnK), fond (dále f.) MNV Potštejn, Muzea a archivy Soupis materiálu o lesnictví a uspořádání archivu 1950, inventární číslo (dále inv. č.) 38/69, signatura 368, karton (dále kart.) 213, folio 1.

¹¹⁷ Srov. SOKA RnK, f. MNV Potštejn, inv. č. 38/39, signatura 368, kart. 213, folio 1.

Správcové všech archivů měli provést tento soupis do 15. února 1950 a výsledek sdělit okresnímu národnímu výboru. Helfertův soupis je datován v Potštejně dne 1. února 1950.¹¹⁸

Soupis materiálu o lesnictví zpracovaný Jaroslavem Helfertem obsahuje popis potštejnského archivu bývalého velkostatku. Je zde uvedeno, že archiv je rozdělen na dva oddíly. První obsahuje písemnosti od roku 1746 do 1848 (respektive 1850), kdy panství patřilo rodu Chamaré, druhý registraturu velkostatku od poloviny 19. století označovanou podle nových vlastníků jako Dobřenská. Archiv tak obsahuje materiály od doby rozdělení dřívějšího panství kostelecko-potštejnského roku 1746 a koupi potštejnského panství novými majiteli Harbuvaly de Chamaré, přičemž písemnosti kosteleckého panství Zárubů z Hustiřan byly v té době a jsou i dnes uloženy v archivním fondu města Kostelec nad Orlicí ve Státním okresním archivu v Rychnově nad Kněžnou. Podle zjištění Helferta si Chamaré přivezli do Potštejna i spisy ze svých dřívějších statků ve Slezsku. I ty byly uloženy v prvním oddílu potštejnského archivu, společně se spisy z panství novohradské u Vysokého Mýta, které Chamaré koupili v roce 1750, a statku Hlaváčova Lhota u Kouřimě, přikoupeného roku 1763.¹¹⁹ Tato část potštejnského fondu obsahovala především listinný materiál, spisovou agendu, účty, korespondenci, paměti. Dále zde byly nejrůznější plány, mapy i obrazový materiál. Z doby Jana Ludvíka Harbuvala de Chamaré (1701–1764) Helfert konstatuje záznamy o hospodářských a průmyslových poměrech v celém severovýchodním pohraničí od Vrchlabí po Králíky.¹²⁰

Ke stavu archivu po 2. světové válce Helfert uvádí: *„Zpracován je archiv zatím jen zčásti. R.1945 byl shledán v ubohém stavu, zajištěn byl nato vhodným uložením. Od jara 1948 jej soustavně zpracovávám /z ochoty jako pensista/ pro odborné studium, z pověření st. archivu zemědělského v Praze. Podrobný soupis žádaného materiálu, týkajícího se lesnictví nemohu t.č. ještě /v určené době do 15. t. m./ poříditi, podávám jen informace k jednotlivým bodům dotazníku tak, aby byl odborný zájem orientován po látce...“*¹²¹

¹¹⁸ Srov. SOKA RnK, f. MNV Potštejn, inv. č. 38/39, signatura 368, kart. 213, folio 1.

¹¹⁹ Srov. Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou (dále SOKA RnK), fond (dále f.) MNV Potštejn, Muzea a archivy Soupis materiálu o lesnictví a uspořádání archivu 1950, inventární číslo (dále inv. č.) 38/69, signatura 368, karton (dále kart.) 213, folio 2.

¹²⁰ Srov. SOKA RnK, f. MNV Potštejn, inv. č. 38/39, signatura 368, kart. 213, folio 2.

¹²¹ Srov. SOKA RnK, f. MNV Potštejn, inv. č. 38/39, signatura 368, kart. 213, folio 2.

Helfertův následný soupis materiálu s lesnickou tematikou je rozčleněn do jednotlivých tematických skupin uvedených v dotazníku. Například u historických dat z lesního hospodářství je obsahem mapa panství z roku 1772 v měřítku asi 1:5000 s vyznačeným zalesněním. Dále mapy jednotlivých polesí panství od konce 18. století, mapa horské a pohorské oblasti severovýchodních Čech z roku 1803 v měřítku asi 1:70000 s vyznačeným zalesněním. Spisy o lesním hospodářství a stavu lesů na panství potštejnském a novohradském. V nich například lesní hospodářský osmdesátiletý plán 1869–1948. Dále například u pastevnictví a travinářství je zmínka o proměně močálů v pastviny a louky pro chov ovcí a skotu, součástí jsou mapy se zakreslenými pastvinami s loukami. Z oblasti lesních katastrof jsou vyspány veliké pohromy pohorských lesů v listopadu roku 1786, z důvodu vichřice a další větrné kalamity roku 1929 a 1941.¹²²

Soupis je dále rozdělen na obory, které s lesnictvím v minulosti souvisely. Zde je například uvedeno železářství a sklářství, které na panství vůbec nebylo. Naopak plavení dřeva bylo na Potštejnsku mnoho let, s tím souvisí zachování smluv se sousedním panstvím doudebským a kosteleckým a vyobrazení vorů na řece na pohledech z roku 1746 a 1880 v místním muzeu. Pilařství existovalo ve dvou panských pilách na řece a je zde zmínka o existenci materiálu o provozu, personálu, mzdách a cenách.¹²³ Z oblastí, které jsou zde uvedeny navíc lze uvést plátenictví, soustředěné ve 2. čtvrtině 18. století v Potštejně při zdejší plátenické továrně a na jejich běhlicích, které potřebovalo mnoho dříví, jednak na topení, jednak na výrobu popele. Dále hedvábnictví ve 2. polovině 18. století v Potštejně, které spotřebovávalo dřevo na vytápění tzv. filatoria na chov bource a přízí. U lodní staveb je uvedena poptávka po dříví, kmenu na lodní stožáry, z Holandska na začátku 2. poloviny 18. století. S lesnictvím dále souvisela myslivost a s tím odstřel zvěře lovné i škodné, existence materiálu o výkazech, cenách zvěře a kožešiny.¹²⁴

¹²² Srov. Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou (dále SOKA RnK), fond (dále f.) MNV Potštejn, Muzea a archivy Soupis materiálu o lesnictví a uspořádání archivu 1950, inventární číslo (dále inv. č.) 38/69, signatura 368, karton (dále kart.) 213, folio 3.

¹²³ Srov. Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou (dále SOKA RnK), fond (dále f.) MNV Potštejn, Muzea a archivy Soupis materiálu o lesnictví a uspořádání archivu 1950, inventární číslo (dále inv. č.) 38/69, signatura 368, karton (dále kart.) 213, folio 4.

¹²⁴ Srov. SOKA RnK, f. MNV Potštejn, inv. č. 38/39, signatura 368, kart. 213, folio 4.

Autor závěrem vypracovaný soupis materiálu o lesnictví hodnotí: „Zdejší archiv chová velmi bohatý a úplný materiál k dějinám lesnictví, jak z naznačeného ukazuje. Jako neodborník v lesnictví nemohu se obírat jeho hodnocením. Bude-li třeba tento povšechný soupis prohloubiti zprávami k jednotlivým jeho bodům, prosím o další pokyny. Vyžádal bych si k tomu odborné instrukce u zdejší správy státního polesí“.¹²⁵

Helfertův soupis zpracovává nejprve všeobecný obsah archivu bývalého potštejnského velkostatku a teprve později podrobněji rozebírá jednotlivé oblasti a obory související s lesnictvím. Za necelý měsíc vypracoval Helfert přehledný, stručný ale přesto velmi hodnotný soupis materiálu o zdejším lesnictví. Navíc doplnil oblasti, které s lesnictvím v Potštejně v minulosti souvisely, ale v zaslaném nařízení archivu ministerstva vnitra nebyly zmiňovány. To dokazuje Helfertovu komplexnost, jeho široké znalosti archivu i představu o možnostech jeho vědeckého využití. Zpráva může mít dodnes (zejména vzhledem k přetrvávající nezpracovanosti dotyčného archivního fondu) velký význam pro jeho případné odborné badatelské využití.

2.1.2 Iniciování vzniku a postupné budování místní muzejní instituce

Brzy po svém trvalém usídlení v Potštejně začal Jaroslav Helfert shromažďovat také materiál pro místní pamětní síň. Od roku 1947 pořádal tematické výstavy z dějin Potštejna i řadu besed. Při každé výstavě pořádal též popularizační přednášky pro veřejnost.¹²⁶ Ve spolupráci s vlastivědným kroužkem se mu podařilo v roce 1956 otevřít muzejní pamětní síň s názvem *Památník Jiráskova Pokladu*.

2.1.2.1 Muzejní sbírka

Muzejní sbírka byla založená usnesením MNV Potštejn 24. 7. 1947. Pro nedostatek vhodných prostor zůstala složena na několika místech, částečně byla vystavena v bývalé čítárně lázeňského domu.¹²⁷ Následně bylo hledáno definitivní místo pro její uložení a vystavení, kterým se později stal kulturní dům, který získal MNV Potštejn

¹²⁵ Srov. SOKA RnK, f. MNV Potštejn, inv. č. 38/39, signatura 368, kart. 213, folio 4.

¹²⁶ J. PIVCOVÁ, *Jaroslav Helfert a Podorlicko...*, s. 146.

¹²⁷ Srov. *Kronika obce Potštejn*, Potštejn 1952, s. 12.

pro kulturní a osvětové účely. Ve spojitosti s tím byl Vlastivědný kroužek pověřen péčí o vybudování muzea v Potštejně.¹²⁸ V rámci celostátní muzejní organizace měla muzejní sbírka dokumentovat místní památky se zřetelem na historii potštejnského hradu, na bývalou proslulou plátenickou výrobu a na dějiště Jiráskova *Pokladu*.¹²⁹

Z muzejních i archivních památek byla ve dnech 25.–28. prosince 1952 uspořádána v národní škole výstava „*Jiráskův Poklad v obrazech*“, jejíž hlavní část tvořily knižní ilustrace akademického malíře Václava Boukala. Autor promluvil o svém díle na besedě a věnoval muzeu výbor ze svých prací. Výstava se setkala s úspěchem a byla uspořádána pro školy v Týništi nad Orlicí a v Ústí nad Orlicí a zamluvena i pro jiná místa.¹³⁰

Na podzim roku 1954 byla muzejní sbírka zrevidována a přestěhována z dosavadního nevyhovujícího skladu do kulturního domu, kde pro tyto účely byly vyhrazeny dvě prostorné místnosti. Sbírkou byly obohaceny několika cennými přírůstky, například obrazem hradních zřícenin od Charlotte Piepenhagenové, získaným z pražské aukce.¹³¹

Od roku 1954 tak sloužil kulturní dům k uchování místních muzejních a archivních souborů. Později se zde nacházela muzejní pamětní síň (*Památník Jiráskova Pokladu*), obecní archiv a archiv bývalého velkostatku v Potštejně. Tímto uchováním místních historických a dokumentárních souborů byly splněny předpoklady pro další vlastivědnou práci.¹³²

2.1.2.2 Muzejní pamětní síň (*Památník Jiráskova Pokladu*)

Muzejní pamětní síň vznikla z osobní iniciativy Jaroslava Helferta. Založení muzejní pamětní síně s názvem *Památník Jiráskova Pokladu*, předcházelo mnoho krátkodobých výstav pořádaných v Potštejně Jaroslavem Helfertem.¹³³

¹²⁸ Srov. *Kronika obce Potštejn*, Potštejn 1953, s. 47.

¹²⁹ Srov. *Kronika obce Potštejn*, Potštejn 1954, s. 68.

¹³⁰ Srov. *Kronika obce Potštejn*, Potštejn 1952, s. 12.

¹³¹ Srov. *Kronika obce Potštejn*, Potštejn 1954, s. 68.

¹³² Srov. *Kronika obce Potštejn*, Potštejn 1954, s. 68.

¹³³ Tereza VINTEROVÁ, *Z historie zrušených městských muzeí*, in: sborník vlastivědných prací Orlické hory a Podorlicko: přírodou, dějinami, současností 24 (1–2), Muzeum a galerie Orlických hor 2017, s. 32–33.

První výstava o Jiráskově *Pokladu* se konala na zámku v Potštejně roku 1947 možná i dříve. V červenci 1948 je zmiňováno „*místní vlastivědné muzeum*“, které mělo určené místnosti v zámku. Sbírký, k nimž patřily i některé předměty zkonfiskované posledním majitelům zámku, spravoval Jaroslav Helfert pověřený MNV. Dalšímu rozvoji muzejní pamětní síně přímo v zámku bránil nedostatek místností pro expozici a depozitář, později také nařízení, kdy prostory v zámku musely být od roku 1949 uvolněny pro školu ROH. Na zámek se již sbírky nevrátily. Nadále se však konaly další výstavy s tematikou Jiráskova *Pokladu*.¹³⁴ V roce 1949 byla pořádána místní osvětovou radou výstava s názvem *Po stopách Jiráskova „Pokladu“*, která byla umístěna ve dvou místnostech budovy čp. 14 u zámku.¹³⁵ Tato výstava již vyjadřovala záměr chystaného budoucího *Památníku Jiráskova Pokladu*.

Výstavu připravil Jaroslav Helfert a součástí byly i předměty dokumentující rodinu Chamaré, potštejnské plátenictví a stavební vývoj Potštejna. Výstava byla inspirována Jiráskovým románem *Poklad*.¹³⁶ V dochovaném letáku¹³⁷, je výstava *Po stopách Jiráskova „Pokladu“* charakterizována takto: „*Výstavka shromažďuje místní památky ke vzniku „Pokladu“ a k době, kdy Jirásek k svému dílu čerpal podněty a motivy (od r. 1877). Je uspořádána jako studijní soubor dokladů k Jiráskově tvorbě, zasazený do dobového rámce vlastivědného pohledu na Jiráskův Potštejn. Výstavou provádí sám autor citáty z „Pokladu“...“*.¹³⁸ Vstupné stálo 5 Kčs, s tím, že výstava byla přístupná veřejnosti v srpnu denně od 10 do 12 a od 14 do 16 hodin, v září do 15. v neděli, případně po předchozím ohlášení.

Z letáku je znám i stručný popis výstavy. V úvodu výstavy se nacházela podobizna Aloise Jiráska a citát z jeho paměti o vzniku *Pokladu*. Dále byla prezentace rozdělena na šest oddílů, každý oddíl byl zaměřen na jiný historický nebo místopisný úsek související s dějem *Pokladu*. První část s názvem *Potštejn před dějem „Pokladu“* obsahovala podobiznu Jana Ludvíka Harbuvala de Chamaré a doklady k jeho emigraci ze Slezska a koupi Potštejna v roce 1746. Dále byla tato část zaměřena na potštejnské

¹³⁴ Tereza VINTEROVÁ, *Z historie zrušených městských muzeí ...*, s. 32–33.

¹³⁵ Tamtéž, s. 33.

¹³⁶ Tamtéž, s. 33.

¹³⁷ Kopie tohoto letáku byla poskytnuta od potštejnského kronikáře Viléma Kratochvíla. Kopie letáku výstavy je obsažena v přílohové části.

¹³⁸ Citováno z kopie letáku výstavy, který byl poskytnut od potštejnského kronikáře Viléma Kratochvíla.

plátenictví, dodávky plátna do světa, starý český loket a na tkalcovství. Součástí druhé části *Potštejn v době „Pokladu“ (roku 1781)* byla mapa panství z roku 1772, pohledy na Potštejn 1746, 1800, 1802, přehled stavebního vývoje Potštejna v druhé polovině 18. století, jeho půdorys z roku 1781, pečeť městečka a památky zdejší textilní výroby v době „Pokladu“, bělidla, jejich provoz i hedvábnictví. Třetí část nesla název „*Poklad*“ se začíná: *dr. Kamenický přijíždí do Potštejna*. V této části byla představena mapa poštovních silnic v Čechách, Litomyšl, Vysoké Mýto jako spoje odlehlého Potštejna se světem, motiv cesty z Litomyšle do Potštejna. Součástí byla také podobizna Jana Antonína Harbuvala de Chamaré, který prováděl výzkum na hradě a hledal zde údajný poklad. Čtvrtá část *Na zámku a v podzámčí* představovala budovu potštejnského zámku a její okolí z doby Jiráskova pobytu, faru (původně lékařský dům), lékařský recept, starou školu, potštejnské zvony, pánská nosítka a hůl, šachový stolec, „silhuetové“ portréty rodiny Chamaré, ukázkou z rukopisu a plánů hraběte Chamaré, týkající se kopání na hradě. Pátá část *Na hradě za pokladem (1747–1785)*, součástí této části byla představena rekonstrukce hradu z roku 1964, památný nápis na hradě jako příčina hledání pokladu hrabětem Chamaré a jeho nálezy na hradě. Dále vzpomínka na bývalou slávu hradu, místa děje „*Pokladu*“ na hradě, pohled na hrad z roku 1797. Šestá poslední část s názvem *Okolo modlivého dolu* obsahovala Pohledy z Modlivého dolu a situace dějiště „*Pokladu*“, „*Železné dveře!*“ k domnělému pokladu, dokument *O svobodu víry, výslech „kacířů“*, toleranční patent z roku 1781. Výstava byla zakončena prvním (1881) a v době vzniku výstavy zatím posledním (třináctým) vydáním „*Pokladu*“ z roku (1949), následovalo poselství Aloise Jiráska Potštejnu z roku 1897 a obrázky zdejších památných stromů z doby Jiráskových potštejnských studií.¹³⁹

Je zjevné, že ve výstavě byla postupně budována logická linie od historického období místa před vznikem románu, přes Potštejn konce 18. a počátku 19. století až po léta hledání domnělého pokladu tehdejším majitelem panství. Druhá část byla pak věnována širším souvislostem geografickým i časovým až po aktuální současnost vzniku prezentace.

¹³⁹ Stručný popis výstavy z letáku výstavy, který byl poskytnut od potštejnského kronikáře Viléma Kratochvíla.

I tento stručný dobový popis expozice památníku věnovaného Jiráskovu literárnímu dílu, vycházejícímu do jisté míry ze zdejších reálií, dokládá naprosto jednoznačně Helfertovu muzejní zkušenost z předcházejícího profesního působení.

Ve výstavní činnosti, která prozatím nahrazovala trvalou expozici, bylo pokračováno každoročně, vždy převážně v letní sezoně. Výstavy byly pořádány na různých místech v Potštejně, která byla právě k dispozici – např. ve škole, čítárně v lázních apod. K výstavní činnosti patřily i přednášky, besedy, vycházky po památkách v Potštejně, vždy se zřetelem na témata z *Pokladu*.¹⁴⁰

V roce 1956 konkrétně 5. srpna, uspořádala Okresní lidová knihovna v Rychnově nad Kněžnou za účasti vlastivědného kroužku Potštejn besedu o Jiráskově *Pokladu* na hradu Potštejn za hojně účasti návštěvníků z okolí. K této příležitosti byla uspořádána v muzejní síni, která se nacházela v nově získané budově kulturního domu, výstava na téma *Okolo Jiráskova Pokladu*, kterou účastníci zhlédli. Vznikající sbírku muzejní povahy pro výstavu utřídil, soustředil, vybral a instaloval s pomocí vlastivědného kroužku Jaroslav Helfert. Sbíрка byla umístěna při vstupu od budovy na schodišti a v jedné místnosti v prvním poschodí. Materiál této výstavy zůstal poté základem k trvalé instalaci muzejní sbírky.¹⁴¹

Stálá expozice muzejní pamětní síně s názvem *Památník Jiráskova Pokladu*, byla otevřena roku 1956. Sbíрка zaměřená podle okresního muzejního plánu na dokumentaci Jiráskova *Pokladu*, byla doplněna souborem dobových dokladů z archivu bývalého velkostatku a rozmnožena o dary, které věnovali místní obyvatelé.¹⁴² Po provedení stavebních úprav v roce 1956 v prvním patře kulturního domu, byly sem přestěhovány všechny sbírky. Od 19. srpna 1956 byl památník otevřen veřejnosti až do konce října. Sbíрку navštívilo během této doby 540 osob, přičemž je zde započítána i návštěva členů Jiráskova muzea z Prahy v počtu 21 osob.¹⁴³ Sbíрка byla otevřena v souvislosti s návštěvnickým provozem hradu od konce května do poloviny září, z technických důvodů nebyla otevřena stále, ale pouze po přihlášení.¹⁴⁴

¹⁴⁰ Jaroslav HELFERT, *Památník Jiráskova Pokladu v Potštejně*, in: sborník vlastivědných prací Orlické hory a Podorlicko: přírodou, dějinami, současností 3, Rychnov nad Kněžnou 1970, s. 245.

¹⁴¹ Srov. *Kronika obce Potštejn*, Potštejn 1956, s. 105.

¹⁴² Srov. *Kronika obce Potštejn*, Potštejn 1957, s. 133–134.

¹⁴³ Srov. *Kronika obce Potštejn*, Potštejn 1956, s. 105.

¹⁴⁴ Srov. *Kronika obce Potštejn*, Potštejn 1957, s. 134.

Návštěvníkům, školám a turistickým výpravám byly podávány informace pomocí popisů u exponátů a výklady byly podávány správcem muzea Jaroslavem Helfertem.¹⁴⁵ Ten o Památníku napsal: „Z kladných stránek budování památníku je třeba především vzpomenout předání památek z konfiskovaného zámeckého inventáře v roce 1948, čímž získala dosavadní sbírka plnosti a definitivy. Muzejní plán byl schválen Kabinetem pro muzejní a vlastivědnou práci NM a ministerstvem školství a kultury zařazen do sítě československých muzeí“.¹⁴⁶

Ústředním tématem muzejní síně byla doba děje Jiráskova *Pokladu*, tedy rok 1781, a doba vzniku tohoto díla od poloviny sedmdesátých let 19. století k prvnímu vydání roku 1881, zaznamenávala dobu sta let. Základní význam pro topografii Potštejna v té době měla početná sbírka pohledů a dva obrazy s celkovými pohledy na městečko z let 1746 a 1800.¹⁴⁷

Instalaci muzejní pamětní síně se dostalo pochvaly v článku deníku Pochodeň ze dne 16. října 1956. V článku je též uveden podrobný popis výstavy nazvané *Okolo Jiráskova Pokladu*: „V úvodu na schodišti najdeme zachyceny přírodní poměry a památky, geologický přehled Potštejna, jeho plány a mapy. První oddíl síně zachycuje život v obci a na hradě, slavnou dobu Potštejna, jeho hospodářský rozvoj v druhé polovině 18. století, kdy vyvážel manufakturně zpracovávané plátenické zboží daleko za hranice. Je tu Jiráskův Poklad s dějem z roku 1781, jeho vznik, prameny, první a poslední vydání. A jako doklad výsledky strany víry kacířské a toleranční patent. Jsou tu doklady k vykopávkám, podnikaným hrabětem Chamaré, nálezy z hradu, paměti hraběte Chamaré a jiné zajímavosti. Je tu kresba Modlivého dolu, Potštejn v době Jiráskových studií k Pokladu, předměty a potřeby ze starých potštejnských domácností. V druhém oddílu spatřujeme pohledy na zámek v podhradí, podobizny rodiny, ukázky dobového zařízení ze zámku, panská nosítka a dovedné práce domácích řemeslníků. Závěrem čteme na schodišti Jiráskovo poselství Potštejnu z roku 1897. „Dnešku plně neporozumí, kdo nezná včerejška“.¹⁴⁸ V závěru článku je

¹⁴⁵ Srov. *Kronika obce Potštejn*, Potštejn 1957, s. 134.

¹⁴⁶ Jaroslav HELFERT, *Památník Jiráskova Pokladu v Potštejně*, in: sborník vlastivědných prací Orlické hory a Podorlicko: přírodou, dějinami, současností 3, Rychnov nad Kněžnou 1970, s. 245.

¹⁴⁷ Jaroslav HELFERT, *Z Jiráskova Potštejna*, Kulturní památky Hradeckého kraje, Hradec Králové 1958, s. 63.

¹⁴⁸ Karel BARTA, *Pamětní síň v Potštejně – vzorná ukázka musejnické práce*, Pochodeň 83, 1956, s. 3.

výstava zhodnocena: „Citlivá inscenace dr. Helferta ukazuje toto porozumění pro sepětí minulosti s přítomností názorným a pokrokovým způsobem. Návštěvník odchází poučen a potěšen“.¹⁴⁹

Muzejní pamětní síň v Potštejně se v následujícím roce zapojila ve dnech 7. až 14. října 1957 do Týdne muzeí akcí sběrů do sbírky a výkladem pro žáky místní školy. Jednalo se o besedu ve škole pro 5. třídu v rámci učební osnovy vlastivědné tematiky. Týden muzeí byl doplněn výstavou starých potštejských matrik zapůjčených z archivu v Kuksu. Výstava se setkala se zájmem publika a přinesla velmi bohatou látku k prohloubení místního vlastivědného poznání.¹⁵⁰

V následujících letech se provoz muzejní pamětní síně začal spíše komplikovat. Helfert o tom píše: „Po změně majitele domu roku 1963 byly sbírky znovu vystěhovány a nouzově uloženy v jedné místnosti při MNV. Správce sbírek se vzdal další péče a odpovědnosti, zvláště když mu věk a zdravotní stav nedovolovaly ve sbírkách pracovat a vést agendu“.¹⁵¹

Nové řešení se našlo až v roce 1966, kdy se MNV ujal opravy vily čp. 143. Novou instalaci sbírek *Památníku Jiráskova Pokladu* v tomto domě na verandě a v jedné místnosti provedli pracovníci Muzea Orlických hor v Rychnově nad Kněžnou. V poznámce redakce je u článku o *Památníku Jiráskova Pokladu* v Potštejně dodáno: „Po odchodu dr. J. Helferta ze správy PJP se situace stala kritickou. Byla však vyřešena přiřčením PJP k Muzeu Orlických hor jako jeho pobočka. V roce 1969 byly prostory PJP znovu vymalovány, provedeny nové nátěry oken a dveří. Expozice byla znovu instalována“.¹⁵²

V roce 1971 byla muzejní síň opět instalována, „moderním“ způsobem, v jedné místnosti ve vile pod hradem. K tomu je dále uvedeno: „Exponáty byly výhradně z Potštejna a blízk. okolí. Udržováno jako pobočka Musea Orlických hor v Rychnově n. Kn. Exponice splňovala kulturně výchovný cíl“.¹⁵³ Již v roce 1973 byla muzejní síň

¹⁴⁹ Karel BÁRTA, *Pamětní síň v Potštejně – vzorná ukázka musejnické práce*, Pochodeň 83, 1956, s. 3.

¹⁵⁰ Srov. *Kronika obce Potštejn*, Potštejn 1957, s. 134.

¹⁵¹ Jaroslav HELFERT, *Památník Jiráskova Pokladu v Potštejně*, in: sborník vlastivědných prací Orlické hory a Podorlicko: přírodou, dějinami, současností 3, Rychnov nad Kněžnou 1970, s. 246.

¹⁵² *Tamtéž*, s. 246.

¹⁵³ Srov. Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou (dále SOKA RnK), fond (dále f.) ONV Rychnov nad Kněžnou (dále ONV RNK), Ochrana kulturních hodnot a přírody, Ochrana kulturních památek – zprávy o stavu památkové péče 1957–1973, inventární číslo (dále inv. č.) 2465, signatura 457.1, karton (dále kart.) 302, folio 118.

tentokrát definitivně zrušena ředitelem Muzea Orlických hor v Rychnově nad Kněžnou Bohumilem Melichárkem. Exponáty z muzejní síně byly převezeny do Muzea Orlických hor v Rychnově nad Kněžnou.¹⁵⁴

2.1.2.3 Vlastivědný kroužek

Z iniciativy Jaroslava Heferta vznikl při zdejší Osvětové besedě 21. března 1952 vlastivědný kroužek v Potštejně a Helfert se stal jeho vedoucím. Podle potštejnské obecní kroniky navštěvovalo kroužek v roce 1952 celkem 18 členů. V tomto roce jsou zde zaznamenány i další zájmové kroužky – např. kroužek loutkářský, filatelistický, hudební nebo fotoamatérský.¹⁵⁵

Vlastivědný kroužek zajišťoval vlastivědnou práci a svým programem se zapojil do sítě vlastivědné péče. Mimo péči o hrad rozvíjel kroužek svoji činnost přednáškami, besedami a vycházkami. Konaly se i pracovní schůzky kroužku. Kroužek se opíral o výsledky odborného výzkumu ve zdejších archivních sbírkách a připravoval materiály k vybudování muzea v Potštejně.¹⁵⁶

Propagačně kroužek šířil znalost místních památek, přičemž se jednalo zejména o besedy s názvem „*Co chcete vědět o Potštejně?*“, které se konaly i mimo Potštejn. Příkladem je beseda, která se uskutečnila 10. prosince 1953 při ustavení vlastivědného kroužku Čedoku v Hradci Králové, podporovaného Jaroslavem Helfertem, jakožto konzervátorem pro Státní památkovou péči v okrese Rychnov nad Kněžnou.¹⁵⁷

Činnost vlastivědného kroužku ve spojitosti s Jaroslavem Helfertem je zmiňována i v roce 1964, v rámci zápisu ze schůze školské a kulturní komise datované dne 26. října 1964.¹⁵⁸

¹⁵⁴ Srov. SOkA RnK, f. ONV RNK, inv. č. 2465, signatura 457.1, kart. 302, folio 118.

¹⁵⁵ Srov. *Kronika obce Potštejn*, Potštejn 1952, s. 11.

¹⁵⁶ Srov. *Kronika obce Potštejn*, Potštejn 1953, s. 46.

¹⁵⁷ Srov. *Kronika obce Potštejn*, Potštejn 1953, s. 46.

¹⁵⁸ Srov. Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou (dále SOkA RnK), fond (dále f.) MNV Potštejn, Záznamy kulturní a školská stálá komise 1960–1966, inventární číslo (dále inv. č.) 38/26, číslo knihy 26, karton (dále kart.) 210.

2.1.3 Působení v oblasti památkové péče na území obce Potštejn

Své široké znalosti z předchozího působení uplatnil Jaroslav Helfert i při výkonu agendy místní památkové péče, kde úzce spolupracoval se zdejší Osvětovou besedou a jejím vlastivědným kroužkem.¹⁵⁹ Zabýval se především zabezpečením potštejského hradu, a to i z titulu funkce konzervátora pro státní památkovou péči okresu Rychnov nad Kněžnou, kterým byl jmenován v roce 1951.¹⁶⁰ Jako konzervátor pak věnoval pozornost i dalším památkovým objektům v Potštejně a okolí, například když se v Potštejně uvažovalo v 50. letech 20. století o zřízení nových sportovišť a ubytovacích zařízení namísto potštejského historického *Běliska*¹⁶¹, které se mělo zastavět. Helfertovi se podařilo ve funkci okresního konzervátora nechat zapsat *Bělisko* jako technickou památku do seznamu kulturních památek a zachovat ho v neporušeném stavu, jak je tomu dodnes.¹⁶²

Dalším příkladem působení v oblasti zdejší památkové péče je pracovní porada, která se konala v Potštejně 5. května 1954.¹⁶³ Hlavním tématem zde byl podrobný rozbor otázek a úkolů k zajištění zřícenin hradu pro odbornou dokumentaci a pro kulturní službu návštěvníkům hradu. Z porady vzešel plán prací, rozvržený do několika postupných etap. V roce 1954 byl podle něho vykonán obvyklý jarní úklid na hradě, zajištěna bezpečnostní opatření i dozorčí služba a bylo provedeno odstranění škodlivého náletového porostu. Dále byly vykonávány přípravy ke stavebním zajišťovacím pracím, plánovaných pro rok 1955, převážně na ohrožených místech.¹⁶⁴ Návštěvníkům hradu, a především četným hromadným skupinám poskytovali informace členové Osvětové besedy a jejího vlastivědného kroužku i sám

¹⁵⁹ Srov. *Kronika obce Potštejn*, Potštejn 1954, s. 69.

¹⁶⁰ Některé zdroje uvádějí jmenování Jaroslava Helferta okresním konzervátorem až v roce 1952, viz článek Tereza ZEMÁNKOVÁ – Hana VOŠKERUŠOVÁ, *Lidé v muzeu a kolem muzea*, in: sborník vlastivědných prací Orlické hory a Podorlicko: přírodou, dějinami, současností 24 (1-2), Muzeum a galerie Orlických hor 2017, s. 74.

¹⁶¹ Bělisko je volný prostor nacházející se pod západním svahem potštejského hradního kopce. Jak již název napovídá, kdysi se zde bělilo plátno, konkrétně v 2. polovině 18. století za doby Jana Ludvíka Harbuvala de Chamaré, který v Potštejně zavedl plátenictví.

¹⁶² Zdeněk HELFERT, *Výročí: Jaroslav Helfert (1883–1972)*, in: *Potštejský zpravodaj* č. 1, Potštejn 2022, s. 11.

¹⁶³ Srov. *Kronika obce Potštejn*, Potštejn 1954, s. 69.

¹⁶⁴ Srov. *Kronika obce Potštejn*, Potštejn 1954, s. 69.

Jaroslav Helfert.¹⁶⁵ Řízení plánovaných prací na hradě vykonávali dobrovolní pracovníci Osvětové besedy a vlastivědného kroužku v pracovních schůzích i přímo na hradě.¹⁶⁶

Helfertovu iniciativu v rámci péče o hradní zříceninu dokládá také zpráva „*O průběhu a výsledcích Rozhovoru občanstva o úkolech a provádění zajišťovacích prací na potštejském hradě*“ datována v Potštejně dne 8. dubna 1957.¹⁶⁷ Zpráva byla sepsána Jaroslavem Helfertem, jako konzervátorem pro státní památkovou péči a správcem Osvětové besedy Josefem Filipem. Úkolem uváděné schůze bylo: „...*prodiskutovat bod o údržbě hradu, projednaný v besedě MNV s občanstvem dne 26. II. 1957 o pracovním plánu MNV*“.¹⁶⁸ V úvodu Jaroslav Helfert pohovořil o historii péče o hrad od nejstarších dob po přítomnost a o hlavních zásadách památkové péče se zřetelem na potřeby potštejského hradu.¹⁶⁹

Zpráva se konkrétně týkala čtyř bodů. Prvním bodem byla „*Revize stavu zřícenin a plán technického zajištění*“. Zde je například uvedena nutnost vyšetření hradu technickým odborníkem státní památkové správy (dále jen: SPS). Odborník SPS měl určit způsob zajištění tak, aby bylo možné provést na hradě potřebná opatření. Hrad byl před tímto plánovaným odborným posouzením zrevidován a fotograficky zdokumentován 31. března 1957. Současně byla vyžadována nutnost opravy šindelové krytiny na rotundě u kaple sv. Jana Nepomuckého, která je součástí hradní zříceniny. Opravy byly již započaty a prováděla se impregnace materiálu.¹⁷⁰ Druhým bodem ve zprávě byla „*Příprava pro návštěvní sezonu*“. Zde je zmíněno pokračování v čištění zřícenin od rušivého náletového porostu, dokončení nové cesty od dolního nádvoří k 5. bráně, doplnění o značky, které mají docílit správnou cirkulaci po hradním areálu. Z bezpečnostních důvodů byla cirkulace po hradě povinná a současně poskytovala návštěvníkům přehled o hradní stavební dispozici. Součástí přípravy na sezonu bylo také pořízení příslušných orientační a výstražných tabulek, provedení obvyklého

¹⁶⁵ Srov. *Kronika obce Potštejn*, Potštejn 1956, s. 108.

¹⁶⁶ Srov. *Kronika obce Potštejn*, Potštejn 1957, s. 131.

¹⁶⁷ Srov. Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou (dále SOKA RnK), fond (dále f.) ONV Rychnov nad Kněžnou (dále ONV RNK), Ochrana kulturních hodnot a přírody, Ochrana kulturních památek – zprávy o stavu památkové péče 1957–1973, inventární číslo (dále inv. č.) 2465, signatura 457.1, karton (dále kart.) 302, folio 15.

¹⁶⁸ Srov. SOKA RnK, f. ONV RNK, inv. č. 2465, signatura 457.1, kart. 302, folio 15.

¹⁶⁹ Srov. SOKA RnK, f. ONV RNK, inv. č. 2465, signatura 457.1, kart. 302, folio 15.

¹⁷⁰ Srov. SOKA RnK, f. ONV RNK, inv. č. 2465, signatura 457.1, kart. 302, folio 15.

jarního úklidu a zajištění dozorčí a výběrčí služby.¹⁷¹ Třetí bod zaznamenával úkoly k „*Informacím a propagaci*“. Součástí tohoto bodu bylo vyřízení nového informačního a propagačního tisku, dotisk dosavadního průvodce, sestavení „*tableau*“ s vybranými fotografickými záběry z hradu, které následně mělo být vystaveno na nádraží, popřípadě druhé na náměstí, a urgování dodání pohlednic z Orbisu v Praze. Zmíněno je zde také, že „...*Bude konán kurs pro průvodce po hradě ve 4 večerech s praktickou zkušební vycházkou na hrad/poř. Dr. Jar. Helfert*“.¹⁷² Poslední bod s názvem „*Průzkum hradu*“ zaznamenává: „*Dobrovolní pracovníci vlastivědného kroužku budou pokračovat v archeologickém průzkumu hradu, jednak v terénu, jednak dokumentací v expozicích pamětní musejní síně v Potštejně*“.¹⁷³

V závěru zprávy je požádáno o oznámení úvěru na údržbu hradu a o způsobu, jak z něho čerpat na úhradu za práce, které byly již započaty (mzda za čištění a přípravu šindele). Zpráva byla odeslána Krajskému národnímu výboru odboru školství a kultury v Hradci Králové a Okresnímu národnímu výboru odboru školství a kultury v Rychnově nad Kněžnou.¹⁷⁴

Z dalších dokladů je dochován zápis „*O jednání konaném dne 13. 5. 1957 na MNV v Potštejně*“.¹⁷⁵ Jaroslav Helfert byl zde přítomen za Osvětovou besedu a současně jako okresní konzervátor. Pořadem jednání byly úpravy na hradě, oprava hradní kaple a zajištění bezpečnosti návštěvníků. Dále je zde uvedeno, že: „...*Zdravotní stav Dr. Helferta nedovoluje aby i nadále se s dosavadní ochotou věnoval provádění po hradě. Je ochoten poskytovat informace dole, avšak pro hrad samotný bude nutno získati stálého inžinýra a dozorce, který by byl placen resp. odměňován z výnosu vstupného*“.¹⁷⁶

Dalším dokladem je zpráva, jejímž předmětem je „*Potštejn č. kat. 229 – vyhlášení stavebního obvodu*“. Zpráva pojednává o památkovém zájmu o objekt čp. 118 na pozemku č. kat. 229 v Potštejně, který zatím nebyl chráněn jako kulturní

¹⁷¹ Srov. SOKA RnK, f. ONV RNK, inv. č. 2465, signatura 457.1, kart. 302, folio 15.

¹⁷² Srov. SOKA RnK, f. ONV RNK, inv. č. 2465, signatura 457.1, kart. 302, folio 15.

¹⁷³ Srov. SOKA RnK, f. ONV RNK, inv. č. 2465, signatura 457.1, kart. 302, folio 15.

¹⁷⁴ Srov. SOKA RnK, f. ONV RNK, inv. č. 2465, signatura 457.1, kart. 302, folio 15.

¹⁷⁵ Srov. Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou (dále SOKA RnK), fond (dále f.) ONV Rychnov nad Kněžnou (dále ONV RNK), Ochrana kulturních hodnot a přírody, Ochrana kulturních památek – zprávy o stavu památkové péče 1957–1973, inventární číslo (dále inv. č.) 2465, signatura 457.1, karton (dále kart.) 302, folio 20.

¹⁷⁶ Srov. SOKA RnK, f. ONV RNK, inv. č. 2465, signatura 457.1, kart. 302, folio 20.

památku. Zpráva, která je datována v Potštejně dne 7. července 1957 a jejímž autorem je Jaroslav Helfert jako konzervátor pro státní památkovou péči v okrese Rychnov nad Kněžnou, byla odeslána odboru školství a kultury rady Okresního národního výboru v Rychnově nad Kněžnou.¹⁷⁷

Jaroslav Helfert zde nejprve objekt popisuje: „*Dřevěný srubový domek postavil na začátku 70. let 18. století Václav Král, domkář a tkadlec v Potštejně na obecní půdě...*“¹⁷⁸ Dále pokračuje: „...*Stavení bylo za pozdějších majitelů upravováno a částečně pobouráno a je dnes ve stavu velmi sešlém. Ztratilo svůj ráz jako originální památka lidové architektury a nemá ani pohledově význam v rámci svého okolí*“.¹⁷⁹ A závěrem vyhodnocuje: „*Protože ale byl domek ve stavebním vývoji Potštejna z prvních objektů čtvrti zv. „Kouty“, která vznikla v 2. pol. 18. stol. při tamním „Dolním bělisku“ v době proslulé potštejnské plátenické manufaktury, je třeba zachovati doklad jeho existence vhodnými fotogr. snímky pro dokumentační památkový archiv*“.¹⁸⁰ Konečně dodává: „*S majitelem jsem ofotografování již před časem projednal a dnes snímky obdržel, čím je památkový záznam o objekt splněn*“.¹⁸¹

Dále existuje „*Návrh sítě zpravodajů památkové péče*“, podle § 21, zákona č. 22/1958 Sb. Návrh byl připraven konzervátorem památkové péče při ONV Jaroslavem Helfertem a inspektorem kultury Jiřím Šulcem. Jaroslav Helfert je zde uveden jako správce zpravodaje pro Potštejn a Záměl.¹⁸²

Potštejnského hradu se týká i příslušná část „*Seznamu památkových objektů pro návrh plánu údržby a oprav v roce 1959*“, který Jaroslav Helfert zpracoval 14. června 1958. O potštejnském hradu zde uvádí: „...*O němž možno také předpokládati, že bude pro zvláštní význam historický a stavební, pro jeho popularitu a hojnou návštěvnost a také proto, že je jediným hradním objektem ve správě KNV v Hradci Králové, zařazen do kategorie národních kulturních památek. Spíše jako*

¹⁷⁷ Srov. Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou (dále SOKA RnK), fond (dále f.) ONV Rychnov nad Kněžnou (dále ONV RNK), Ochrana kulturních hodnot a přírody, Ochrana kulturních památek – zprávy o stavu památkové péče 1957–1973, inventární číslo (dále inv. č.) 2465, signatura 457.1, karton (dále kart.) 302, folio 24.

¹⁷⁸ Srov. SOKA RnK, f. ONV RNK, inv. č. 2465, signatura 457.1, kart. 302, folio 24.

¹⁷⁹ Srov. SOKA RnK, f. ONV RNK, inv. č. 2465, signatura 457.1, kart. 302, folio 24.

¹⁸⁰ Srov. SOKA RnK, f. ONV RNK, inv. č. 2465, signatura 457.1, kart. 302, folio 24.

¹⁸¹ Srov. SOKA RnK, f. ONV RNK, inv. č. 2465, signatura 457.1, kart. 302, folio 24.

¹⁸² Srov. Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou (dále SOKA RnK), fond (dále f.) ONV Rychnov nad Kněžnou (dále ONV RNK), Ochrana kulturních hodnot a přírody, Ochrana kulturních památek – zprávy o stavu památkové péče 1957–1973, inventární číslo (dále inv. č.) 2465, signatura 457.1, karton (dále kart.) 302, folio 43.

*památková rezervace s přilehlým ochranným pásmem „Běliska“ a sousední části obce zv. Fabrika z doby plátenické manufaktury v 2. pol. 18. stol.“.*¹⁸³ Dále zdůrazňuje: „...je naléhavě třeba zajistiti zdivo zřícenin, jak bylo zdůrazňováno po řadu let, protože odklad znamená další rozklad zdiva na nenahraditelnou škodu a ztrátu dokumentace se a se vzrůstajícím nebezpečím pro návštěvníky...“¹⁸⁴

V písemné pozůstalosti Jaroslava Helferta je zachován ještě jeden dokument týkající se potštejnského hradu. Jedná se o projekt s názvem „*Hrad Potštejn, zabezpečení a úpravy*“, který Helfert sepsal v Potštejně dne 30. prosince 1959.¹⁸⁵ Jedná se o vyjádření ke generální studii na zabezpečení a úpravy hradu Potštejn, vypracovanou ve Státním ústavu pro rekonstrukci památkových měst a objektů v Praze. Vyjádření bylo podáno po podrobném projednání se zástupci MNV v Potštejně, Osvětové besedy a jejího vlastivědného kroužku jako místní památkové komise.¹⁸⁶ Základním cílem projektu byl názor, že „...*Potštejnský hrad, pro svůj velký společenský a výchovný význam musí být do budoucna zachován a zabezpečen*“.¹⁸⁷ Autor zde zdůrazňuje, že „...*Tento postoj k otázce zachování a údržby hradní památky vítají místní pracovníci jako autoritativní projev na obranu proti některým pochybnostem a námitkám vůči účelnosti péče o hrad a vynakládaným na ni prostředkům finančním i pracovním*“.¹⁸⁸

Úkolem projektu bylo zdůraznit a zvýšit funkci hradní památky po stránce *vědecké, hospodářské a osvětové*.¹⁸⁹ Především se jednalo o dostatečné komunikaci na hrad a po hradě a o prostoru pro parkoviště. Dále byl zmíněn porost hradního kopce a jeho omezení z důvodu přehledu o stavební dispozici hradu. Mimo jiné zde bylo navrženo i uvolnění některých vyhlídkových bodů do okolí v rámci zvýšení atraktivnosti hradu. Postup uvolňování hradu od porostu, však bylo nutné projednat se

¹⁸³ Srov. Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou (dále SOkA RnK), fond (dále f.) ONV Rychnov nad Kněžnou (dále ONV RNK), Ochrana kulturních hodnot a přírody, Ochrana kulturních památek – zprávy o stavu památkové péče 1957–1973, inventární číslo (dále inv. č.) 2465, signatura 457.1, karton (dále kart.) 302, folio 33.

¹⁸⁴ Srov. SOkA RnK, f. ONV RNK, inv. č. 2465, signatura 457.1, kart. 302, folio 33.

¹⁸⁵ Srov. Knihovna Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou (dále KSOkA RnK), Písemnosti z pozůstalosti PhDr. Jaroslava Helferta 2. díl, signatura C–1014/2, kat. př. číslo 2828, s. 214.

¹⁸⁶ KSOkA RnK, signatura C–1014/2, kat. př. číslo 4986, s. 214.

¹⁸⁷ KSOkA RnK, signatura C–1014/2, kat. př. číslo 4986, s. 214.

¹⁸⁸ KSOkA RnK, signatura C–1014/2, kat. př. číslo 4986, s. 214.

¹⁸⁹ KSOkA RnK, signatura C–1014/2, kat. př. číslo 4986, s. 214.

správou státních lesů. Po těchto bodech následuje soupis částí hradu (první, druhé, třetí brány a prvního hradebního pásu) a k nim je uveden popis obsahující úkoly v rámci zabezpečení a úprav těchto částí. Generální studie zabezpečení a úprav vycházely ze dvou základních předpokladů, archeologického průzkumu hradu a konzervace dochovaných zřícenin.¹⁹⁰

Jaroslav Helfert projekt popisuje, takto: „*Vypracovaný projekt vyvolává živě představy o způsobu, jak potštejnskou hradní památku zhodnotiti vhodnými a účelnými úpravami. Je to široký program, který bude možno uskutečňovati postupem*“.¹⁹¹ Závěrem konstatuje, že: „*Projekt na zajištění a úpravu potštejnského hradu vzbudil mezi zdejším občanstvem živý zájem, z něhož bude možno vyčerpati účinnou spolupráci při provádění plánovaných prací. Jejich úspěch záleží na finanční podpoře, kterou příslušné památkové orgány uvolní*“.¹⁹²

Projekt byl odeslán Krajskému středisku pro památkovou péči v Hradci Králové.¹⁹³ Není dochováno ani zaznamenáno, které z těchto výše zmíněných úkolů se nakonec podařilo splnit.

¹⁹⁰ KSOKA RnK, signatura C-1014/2, kat. př. číslo 4986, s. 214–215.

¹⁹¹ KSOKA RnK, signatura C-1014/2, kat. př. číslo 4986, s. 216.

¹⁹² KSOKA RnK, signatura C-1014/2, kat. př. číslo 4986, s. 216.

¹⁹³ KSOKA RnK, signatura C-1014/2, kat. př. číslo 4986, s. 214.

2.2 Regionální vlastivědná práce

Jaroslav Helfert poměrně záhy svým působením, které bylo podmíněno rozsáhlými předválečnými moravskými zkušenostmi, přesáhl rámec městečka Potštejna a rychnovský okres v něm již od přelomu 40. a 50. let objevuje vyzrálého muzeologa i znalého a zkušeného regionální vlastivědného pracovníka.¹⁹⁴

S památkovými orgány okresu Rychnov nad Kněžnou byl Helfert v kontaktu již od roku 1948. Věnoval se historickému studiu místních památek, ale své poznatky, čerpané převážně z archiválií regionu, publikoval velmi skromně. V roce 1951 byl jmenován konzervátorem Památkového ústavu pro okres Rychnov nad Kněžnou a jeho zásluhou bylo zachráněno mnoho památek.¹⁹⁵ Od roku 1955 byl ředitelem Okresního muzea v Rychnově nad Kněžnou, kde se též osobně seznamoval s dalšími místními muzei a památníky a s jejich správci, přičemž metodicky ovlivňoval jejich práci.¹⁹⁶

2.2.1 Okresní muzeum Rychnov nad Kněžnou

Již od poloviny padesátých let 20. století se rychnovské muzeum staralo o celý region Orlických hor a Podorlicka.¹⁹⁷ Od roku 1953 byla připravována velká reorganizace muzejní sítě, která neminula ani rychnovské muzeum. Následně došlo k přejmenování muzea a ke sloučení muzeí v jeden celek. Dřívější Pelclovo muzeum bylo v roce 1954 prohlášeno muzeem okresním a ostatní muzea v tehdejší rychnovské okrese (v Kostelci nad Orlicí, Týništi nad Orlicí, Vamberku, Solnici a Potštejně) začala spadat pod správu Okresního muzea v Rychnově nad Kněžnou. Správci sbírek v jednotlivých muzeích zůstali ve svých funkcích. Nově byl v roce 1955 jmenován ředitelem Okresního muzea v Rychnově nad Kněžnou Jaroslav Helfert, jako jedna z nejvýznamnějších osobností prvorepublikového muzejnictví a památkové péče.¹⁹⁸

¹⁹⁴ J. PIVCOVÁ, *Jaroslav Helfert a Podorlicko...*, s.144–145.

¹⁹⁵ *Tamtéž*, s. 143.

¹⁹⁶ *Tamtéž*, s.144–145.

¹⁹⁷ OKRESNÍ MUZEUM ORLICKÝCH HOR, *Okresní muzeum Orlických hor Rychnov nad Kněžnou*, Rychnov nad Kněžnou: Okresní muzeum Orlických hor 1992.

¹⁹⁸ Tereza VINTEROVÁ, *Okresní muzeum (1954–2003)*, in: sborník vlastivědných prací Orlické hory a Podorlicko: přírodou, dějinami, současností 24 (1–2), Muzeum a galerie Orlických hor 2017, s. 20.

Helfert se stal prvním, avšak neplaceným ředitelem Okresního muzea. Díky svým dlouholetým zkušenostem s muzejní i archivní prací naplánoval další směřování činnosti muzea a všestranně podpořil a rozvíjel zejména sbírkotvornou a publikační činnost.¹⁹⁹ Z Helfertovy iniciativy byl v roce 1955 při muzeu založen vlastivědný kroužek, který vedl Bohumil Melichárek, výtvarník Domu osvěty a následný ředitel muzea. V roce 1956 bylo však muzeum uzavřeno, protože došlo ke zřícení části stropní omítky, a i činnost vlastivědného kroužku byla ukončena.²⁰⁰

Jaroslav Helfert byl i přesto ředitelem Okresního muzea v Rychnově nad Kněžnou do roku 1959.²⁰¹ Přibližně v téže době Helfert vybudoval v Potštejně *Památník Jiráskova Pokladu*, při jehož údržbě a obnově rychnovské muzeum nadále spolupracovalo.²⁰² V roce 1969 byl *Památník Jiráskova Pokladu* připojen k rychnovskému muzeu jako jeho pobočka.²⁰³

2.2.2 Helfert okresním konzervátorem památkové péče

V roce 1951 byl Jaroslav Helfert jmenován Státním ústavem památkové péče v Pardubicích konzervátorem pro okres Rychnov nad Kněžnou. Navázal na svou dřívější práci v oboru ochrany památek, a později tak rozhodl o záchraně mnoha památkových objektů. Jednou z jeho významných zásluh v této pozici bylo, že přispěl k rozhodnutí obnovit sgrafita na zámku v Doudleběch nad Orlicí.²⁰⁴

Systematičnost, se kterou přistupoval Helfert k práci okresního konzervátora, dokládá např. jeho zpráva o činnosti za rok 1956, kterou sepsal v Potštejně na počátku r. 1957, konkrétně dne 19. ledna 1957.²⁰⁵ Zpráva pro odbor kultury a radu Krajského

¹⁹⁹ Tereza ZEMÁNKOVÁ – Hana VOŠKERUŠOVÁ, *Lidé v muzeu a kolem muzea*, in: sborník vlastivědných prací Orlické hory a Podorlicko: přírodou, dějinami, současností 24 (1-2), Muzeum a galerie Orlických hor 2017, s. 74.

²⁰⁰ T. VINTEROVÁ, *Okresní muzeum (1954–2003) ...*, s. 20.

²⁰¹ Tereza ZEMÁNKOVÁ – Irena KREJČÍ, *Přehled zaměstnanců muzea*, in: sborník vlastivědných prací Orlické hory a Podorlicko: přírodou, dějinami, současností 24 (1-2), Muzeum a galerie Orlických hor 2017, s. 79.

²⁰² T. ZEMÁNKOVÁ – H. VOŠKERUŠOVÁ, *Lidé v muzeu a kolem muzea ...*, s. 74.

²⁰³ Tereza ZEMÁNKOVÁ, *Přehled významných roků a událostí v historii muzea*, in: sborník vlastivědných prací Orlické hory a Podorlicko: přírodou, dějinami, současností 24 (1-2), Muzeum a galerie Orlických hor 2017, s. 38.

²⁰⁴ Jitka PIVCOVÁ, *Výsledky jeho bádání a úsilí žijí*, Jiskra Rychnovska 25 č. 41, 1983, s. 7.

²⁰⁵ Srov. Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou (dále SOKA RnK), fond (dále f.) ONV Rychnov nad Kněžnou (dále ONV RNK), Ochrana kulturních hodnot a přírody, Ochrana kulturních památek – zprávy o stavu památkové péče 1957–1973, inventární číslo (dále inv. č.) 2465, signatura 457.1, karton (dále kart.) 302, folio 11.

národního výboru v Hradci Králové byla sepsána stručně a heslovitě, jelikož k jednotlivým uskutečněným činnostem byly vypracovány dílčí samostatné zprávy. Ve zprávě je zmíněn přehled činností uskutečněných za rok 1956, který je rozdělen do dvou částí – první část obsahuje větší celkové akce, druhá je zaměřena na jednotlivé dílčí případy a zásahy.²⁰⁶ V první části je uvedeno, že byla v tomto roce prohloubena evidence památek v okrese průzkumem oblastí (příkladem je oblast Javornice a okolí, Liberk, Uhřínov, Kvasiny atd.). Dále byla doplněna fotografická dokumentační sbírka, srovnána a uložena při Okresním muzeu v Rychnově nad Kněžnou, byly sepsány rozptýlené sochařské památky po okrese, seřazeny chronologicky podle kategorií obcí a byla doplněna síť zpravodajů památkové služby v okrese. Zmínka je zde také o vypracování mapy stávajících památek okresu s měřítkem 1:75000, s příslušným textem a záznamy hradů, tvrzí, městských opevnění, zámků, kostelů, muzeí, přírodních rezervací, a dalších 6 map vývoje hospodářských celků okresu ve stejném měřítku od 14. do poloviny 19. století. Ve zprávě je dále uvedena informace o účasti na okresní konferenci kulturních pracovníků 3. listopadu 1956 v Rychnově nad Kněžnou. V neposlední řadě je zde poznámka o sestavení plánu památkových úprav pro rok 1957 a dále uvedena spolupráce s odborem kultury a rady ONV v Rychnově nad Kněžnou, se správami muzeí a s kronikáři obcí.²⁰⁷

Druhá část zprávy obsahuje jednotlivé případy a dílčí zásahy. Například v Rychnově nad Kněžnou došlo u zámeckého objektu k úpravě a kulturnímu využití jízdárny, dále zde proběhlo zajištění zvonu v kostele sv. Havla a vznikl plán opravy radnice. V Častolovicích je zmíněno zajištění sgrafitové výzdoby v zámku. V této zprávě je také uvedena obec Potštejn, kde se za daný rok uskutečnily úpravy na hradě a došlo k zajištění, rozšíření a cirkulaci provozu návštěvníků hradu.²⁰⁸

Dokladem terénní Helfertovy konzervátorské činnosti je zpráva „*O cestě do Přestavlk-Rájce dne 29. 4. 1957*“. Zprávu sepsal Jaroslav Helfert jako konzervátor pro státní památkovou péči a je datována v Potštejně dne 2. května 1957. Odeslána byla odboru školství a kulturní rady Okresního národního výboru v Rychnově nad

²⁰⁶ Srov. SOKA RnK, f. ONV RNK, inv. č. 2465, signatura 457.1, kart. 302, folio 11.

²⁰⁷ Srov. SOKA RnK, f. ONV RNK, inv. č. 2465, signatura 457.1, kart. 302, folio 11.

²⁰⁸ Srov. SOKA RnK, f. ONV RNK, inv. č. 2465, signatura 457.1, kart. 302, folio 11.

Kněžnou.²⁰⁹ Účelem cesty bylo vyšetření stavu opravy „Zámečku“ v Přestavlkách, podle směrnic daných přípisem odboru školství a kulturní rady KNV v Hradci Králové ze dne 6. února 1957. Konzervátor zde jednal i s místním kronikářem Bečičkou a s tajemníkem MNV v Rájci Černým.²¹⁰

Obsahem zprávy je výsledek šetření a s kým bylo v tomto směru jednáno. Je zde uveden návrh od tesařského mistra Vítězslava Šandy z Náchodu a jeho nabídka opravy střechy a dodání materiálu (šindele). MNV na opravu „Zámečku“ v Přestavlkách vyhradil částku 50 000 Kčs, ale je zde zdůrazněno, že za tuto částku by se dala pokrýt jen polovina střechy a věžička. Dále MNV shledal tuto nabídku za drahou a nedostačující pro potřebu pokrytí celého objektu a navrhoval pokrýt střechu šedým eternitem, po pověření Okresních stavebních podniků v Rychnově nad Kněžnou.²¹¹

Na upozornění Jaroslava Helferta, že: „...*památkový význam objektu, žádá zachovat charakter budovy a že SPS bude trvat na krytině šindelové*“.²¹² MNV odpověděl: „...*Má-li být kryt „Zámečku“ co nejdříve zajištěn, zbývá jen užít eternitu, protože na šindelovou krytinu t. j. na druhou polovinu nemá MNV prostředků, kterými by práci uhradil*“.²¹³

Helfert ve zprávě dále konstatuje: „*Stav krytiny „Zámečku“ je letos již opravdu kritický a je nebezpečí, že povážlivě utrpí krov i srubová stavba zamokáním. Vzhled objektu s děravou střechou a s obnaženými plochami trámové konstrukce po opadané omítce je trapný zvl. po vymýcení porostu kolem, čímž vynikl sice corpus stavby, ale s tím i jeho závady*...“.²¹⁴ A zdůrazňuje: „...*V případě přestavlkém je třeba se vším důrazem čeliti eternitové epidemii – říkám ji eternitis – a hledati východisko. Záleží nyní na odborném technickém posouzení, jak sladit památkový požadavek se situací MNV v Rájci. K tomu je třeba věc znovu projednati na místě za účasti památkářských i technických činitelů*“.²¹⁵

²⁰⁹ Srov. Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou (dále SOKA RnK), fond (dále f.) ONV Rychnov nad Kněžnou (dále ONV RNK), Ochrana kulturních hodnot a přírody, Ochrana kulturních památek – zprávy o stavu památkové péče 1957–1973, inventární číslo (dále inv. č.) 2465, signatura 457.1, karton (dále kart.) 302, folio 14.

²¹⁰ Srov. SOKA RnK, f. ONV RNK, inv. č. 2465, signatura 457.1, kart. 302, folio 14.

²¹¹ Srov. SOKA RnK, f. ONV RNK, inv. č. 2465, signatura 457.1, kart. 302, folio 14.

²¹² Srov. SOKA RnK, f. ONV RNK, inv. č. 2465, signatura 457.1, kart. 302, folio 14.

²¹³ Srov. SOKA RnK, f. ONV RNK, inv. č. 2465, signatura 457.1, kart. 302, folio 14.

²¹⁴ Srov. SOKA RnK, f. ONV RNK, inv. č. 2465, signatura 457.1, kart. 302, folio 14.

²¹⁵ Srov. SOKA RnK, f. ONV RNK, inv. č. 2465, signatura 457.1, kart. 302, folio 14.

V rámci této cesty Helfert pojednal o příležitosti ke studiu památek s duchovním správcem v Chlenech v jeho farnosti a zhlédl i stav místních a okolních památek registrovaných v evidenci památek a navrhl je doplnit o dva další objekty. Konkrétně se jednalo o: „Čp. 22/proti zámečku při silnici/malé přízemní stavení s risalitkem do lomené střechy, zv. „Formanka“, býv. útulek formanů při zdejším mýtu. Při čp. 16/myslivna v Přestavlkách/je složen veliký pískovcový erbový kámen se sdruženými znaky Zárubů-Operštorfů z r. ca. 1750, původně byl na panském dvoře ve Lhotách, po parcelaci po I. svět. válce byl sem přenesen“.²¹⁶

Jiným dokladem je zpráva s názvem „Solnice, Zámeček-úpravy“ datovaná v Potštejně dne 4. července 1957. Odeslána odboru školství a kulturní rady Okresního národního výboru v Rychnově nad Kněžnou. Také tuto zprávu sepsal Helfert jako konzervátorem pro státní památkovou péči v okrese Rychnov nad Kněžnou.²¹⁷

Dle jeho sdělení mu bylo ze Solnice oznámeno, že „...Objekt je již knižně připsán jako majetek JZD v Solnici, které tu provedlo a ještě provádí rozsáhlé adaptace v budově i v přilehlých chlévech. Je rozhodnuto převést sem 50 dojníc. Tak nedošlo zatím k původně plánované výstavbě kravína na pozemcích směrem k Černíkovcím“.²¹⁸

Helfert k tomu ve zprávě uvádí: „Zámeček“ v Solnici je památkový objekt, který jsem zaregistroval k dotazníku MK z 29. XI. 1954 č.57726/54 a podal o něm zprávu ke MNV-kult. dne 19. XI. 1954. Objekt měl význačnou úlohu v historii Solnice a býv. panství/ „dům neb sídlo naše solnické“ k r. 1576/jejíž dokumentaci publikoval posledně Jar. Láska v „První knize leta Páně“ 1948, kde uveřejnil i fotogr. snímek Zámečku. Nejde jen o objekt sám, ale i o jeho okolí uprostřed města, pro které vypracoval r. 1950 arch. Kuthan zastavovací plán“.²¹⁹ Závěrem zdůrazňuje: „Bylo by třeba upozorniti JZD v Solnici na památkovou hodnotu „Zámečku“ s připomínkou, aby při úpravách bylo dbáno pokynů SPS“.²²⁰

²¹⁶ Srov. SOKA RnK, f. ONV RNK, inv. č. 2465, signatura 457.1, kart. 302, folio 14.

²¹⁷ Srov. Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou (dále SOKA RnK), fond (dále f.) ONV Rychnov nad Kněžnou (dále ONV RNK), Ochrana kulturních hodnot a přírody, Ochrana kulturních památek – zprávy o stavu památkové péče 1957–1973, inventární číslo (dále inv. č.) 2465, signatura 457.1, karton (dále kart.) 302, folio 23.

²¹⁸ Srov. SOKA RnK, f. ONV RNK, inv. č. 2465, signatura 457.1, kart. 302, folio 23.

²¹⁹ Srov. SOKA RnK, f. ONV RNK, inv. č. 2465, signatura 457.1, kart. 302, folio 23.

²²⁰ Srov. SOKA RnK, f. ONV RNK, inv. č. 2465, signatura 457.1, kart. 302, folio 23.

V polovině roku 1958 (14. června 1958) vypracoval Jaroslav Helfert již zmíněný „*Seznam památkových objektů pro návrh plánu údržby a oprav v roce 1959*“.²²¹

V úvodu návrhu je poznámka, že objekty a jejich soubory, u kterých lze předpokládat prohlášení za národní kulturní památky, mají přednostní nárok na ošetření. Jednalo se především o státní zámky (v Rychnově nad Kněžnou, Častolovicích, Kostelci nad Orlicí a Doudlebách nad Orlicí). Následuje soupis úprav, které je potřeba provést konkrétně na zámku v Rychnově nad Kněžnou (např. zajistit zámeckou jízdárnu nebo opravit krytinu zámecké budovy).²²²

Po úvodu následuje první část seznamu jednotlivých památkových objektů a stručný popis plánu údržby a oprav daného objektu.²²³ Kromě hradu Potštejn je dalším zmíněným komplex památek v Liberku. Zde je konstatováno: „*Naléhavým úkolem je zajistiti významný komplex památek v Liberku a to lidové dřevěné architektury kostelíka a zvonice a ošetřiti odborně soubor plastik rodáka a sochaře F. J. Prokopa/1760–1814/. Náklad by byl podle předběžného rozpočtu asi 40 000 Kčs*“.²²⁴ Dále je zde uvedeno, že by Liberský komplex zasloužil přednostního zařazení do státního seznamu památek jako památková rezervace případně ochranné pásmo.²²⁵

V druhé části seznamu jsou zmíněny objekty, které vyžadují ošetření, ale není u nich známo, zda byly plánované opravné práce provedeny již dříve, nebo se jejich provedení očekávala ještě během vzniku tohoto seznamu (1958). Příkladem je v Potštejně hřbitovní kostel sv. Marka, u kterého bylo potřeba zajistit opravu, krytiny a stropu. Rozpočet z roku 1957 činil 52 224 Kčs. Jednalo se o velmi naléhavou opravu, do stavby zatékalo a bylo ohroženo vnitřní zařízení. Dalším příkladem jsou Častolovice, zde je uvedena úprava špitálu na kulturní dům s rozpočtem 20 000 Kčs na rok 1958. Z desítky dalších objektů, které jsou v seznamu uvedeny, zmiňují obec Chleny. Zde se jednalo o úpravu střechy kostela sv. Apolináře po škodách způsobených větrem. Potřebná částka byla 10 020 Kčs, zajištěna od státní pojišťovny.²²⁶

²²¹ Viz výše pozn. 183.

²²² Srov. SOKA RnK, f. ONV RNK, inv. č. 2465, signatura 457.1, kart. 302, folio 33.

²²³ Pasáže týkající se hradu Potštejn jsou uvedeny výše v kapitole 2.1.3 Působení v oblasti památkové péči na území obce Potštejn.

²²⁴ Srov. SOKA RnK, f. ONV RNK, inv. č. 2465, signatura 457.1, kart. 302, folio 33.

²²⁵ Srov. SOKA RnK, f. ONV RNK, inv. č. 2465, signatura 457.1, kart. 302, folio 33.

²²⁶ Srov. SOKA RnK, f. ONV RNK, inv. č. 2465, signatura 457.1, kart. 302, folio 33.

Závěrem Jaroslav Helfert doporučuje: „*Na nepředvídatelné potřeby oprav drobnějších objektů /staveb, lidové architektury, soch/ by bylo třeba rezervovati vydatnou částku a zařídit sklad materiálu hl. vápna, krytin /šindele, bobrovek/, řeziva a pod. jako pohotovou zásobu*“.²²⁷

Seznam byl odeslán Odboru školství a kulturní rady ONV v Rychnově nad Kněžnou a k projednání případnému doplnění na odbor školství a kulturní rady KNV v Hradci Králové.²²⁸

Koncem 50. let se Helfert podílel i na organizační stabilizaci výkonu památkové péče na Rychnovsku, což dokládá návrh na ustanovení Okresní komise státní památkové péče při radě ONV v Rychnově nad Kněžnou podle § 21, zákona č. 22/1958 Sb., o kulturních památkách. Předsedou komise a okresním konzervátorem památkové péče byl jmenován právě Jaroslav Helfert, za odbor školství a kultury ONV byl členem inspektor kultury byl Jiří Šulc. Dále jsou zde uvedeni další členové komise např. Rudolf Černý, ředitel Orlické galerie v Rychnově nad Kněžnou, nebo dr. Miloslav Matas, správce zámku Častolovice.²²⁹

Ve svém působení pokračoval Helfert i v 60. letech 20. století, což dokládá např. jeho vyjádření pro školskou a kulturní komisi ONV v Rychnově nad Kněžnou z 1. prosince 1962, jehož předmětem byl objekt čp. 50 ve městě Vamberk.²³⁰

Jaroslav Helfert objekt popisuje takto: „*Dům čp. 50 ve Vamberku byl do evidence památek okresu pojat po uvážení, že jde o objekt charakteristický pro výstavbu města. Je to zbytek původního gruntu, z jakých se starý Vamberk, hl. jeho horní díl, skládal a který je možno sledovati od 2. pol. 17. století. Stavení čp. 50 samo je výrazná roubená stavba na vysoké podezdívce, se zachovanými 6 dílnými okny, se vstupem krytou pavlačí na kamenném tarasu. Sedlová střecha, původně šindelová? Je*

²²⁷ Srov. SOkA RnK, f. ONV RNK, inv. č. 2465, signatura 457.1, kart. 302, folio 33.

²²⁸ Srov. SOkA RnK, f. ONV RNK, inv. č. 2465, signatura 457.1, kart. 302, folio 33.

²²⁹ Srov. Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou (dále SOkA RnK), fond (dále f.) ONV Rychnov nad Kněžnou (dále ONV RNK), Ochrana kulturních hodnot a přírody, Ochrana kulturních památek – zprávy o stavu památkové péče 1957–1973, inventární číslo (dále inv. č.) 2465, signatura 457.1, karton (dále kart.) 302, folio 42.

²³⁰ Srov. Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou (dále SOkA RnK), fond (dále f.) ONV Rychnov nad Kněžnou (dále ONV RNK), Ochrana kulturních hodnot a přírody, Ochrana kulturních památek – zprávy o stavu památkové péče 1957–1973, inventární číslo (dále inv. č.) 2465, signatura 457.1, karton (dále kart.) 302, folio 69.

nově kryta lepenkou“.²³¹ Dále konstatuje: „*Dům je sice ve stavu zanedbaném, ale obava MěNV, že hyzdí ulici, by byla rozptýlena po vhodné památkové úpravě. Naopak: tento objekt, situovaný na frekventované výpavní ulici, by mohl být ukázkou památkové péče v městské rámci výstavby. Bylo by třeba uvážit do budoucnosti o jeho vhodném využití /na př. jako názorná muzejní ukázka zařízení staré vamberecké domácnosti/“.²³² Závěrem vyhodnocuje: „*Pro památkově poměrně chudý Vamberk by mohl být ten objekt vhodnou kulturní atrakcí. Rozhodně je třeba před rozhodování o jeho osudu provést dokumentaci hl. archivní /staré pozemkové knihy/ a stavebně technickou“*.²³³*

Z druhé poloviny 60. let jsou dochovány další zprávy o konání schůzí okresní památkové komise v Rychnově nad Kněžnou, konkrétně zprávy z let 1965,²³⁴ 1966,²³⁵ 1967,²³⁶ 1969²³⁷. Ve zprávách je uvedeno, že se schůze okresní památkové komise v Rychnově nad Kněžnou konaly často za nepřítomnosti Jaroslava Helferta, který byl již v těchto letech ze schůzí omluven pro svůj zhoršený zdravotní stav.²³⁸ Některé schůze tak místo Helferta zahajoval a řídil inspektor kultury Jiří Šulc.²³⁹

V Muzeum a galerii Orlických hor v Rychnově nad Kněžnou se v pozůstalosti Jaroslava Helferta nachází kartotéka označená jako „*Seznam památek podle obcí okresu Rychnov nad Kněžnou*“.²⁴⁰ Tato dokumentace vznikla patrně postupně v souvislosti s Helfertovou činností okresního konzervátora.²⁴⁰ *Seznam* obsahuje přibližně 250 lístků, z nichž každý obsahuje název obce či města, následuje číselně

²³¹ Srov. SOKA RnK, f. ONV RNK, inv. č. 2465, signatura 457.1, kart. 302, folio 69.

²³² Srov. SOKA RnK, f. ONV RNK, inv. č. 2465, signatura 457.1, kart. 302, folio 69.

²³³ Srov. SOKA RnK, f. ONV RNK, inv. č. 2465, signatura 457.1, kart. 302, folio 69.

²³⁴ Srov. Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou (dále SOKA RnK), fond (dále f.) ONV Rychnov nad Kněžnou, Zápis ze schůze okresní komise památkové péče (říjen) 1965, inventární číslo (dále inv. č.) 1200, číslo knihy 1200, karton (dále kart.) 188.

²³⁵ Srov. Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou (dále SOKA RnK), fond (dále f.) ONV Rychnov nad Kněžnou, Zápis ze schůze okresní komise památkové péče 1966, inventární číslo (dále inv. č.) 1201, číslo knihy 1201, karton (dále kart.) 188.

²³⁶ Srov. Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou (dále SOKA RnK), fond (dále f.) ONV Rychnov nad Kněžnou, Zápis ze schůze okresní komise památkové péče (říjen) 1967, inventární číslo (dále inv. č.) 1202, číslo knihy 1202, karton (dále kart.) 188.

²³⁷ Srov. Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou (dále SOKA RnK), fond (dále f.) ONV Rychnov nad Kněžnou, Zápis ze schůze okresní komise památkové péče 1969, inventární číslo (dále inv. č.) 1203, číslo knihy 1203, karton (dále kart.) 188.

²³⁸ Srov. SOKA RnK, f. ONV RNK, inv. č. 1200, číslo knihy 1200, kart. 188, folio 1.

²³⁹ Srov. SOKA RnK, f. ONV RNK, inv. č. 1201, číslo knihy 1201, kart. 188, folio 3.

²⁴⁰ Srov. Muzeum a galerie Orlických hor v Rychnově nad Kněžnou (dále MGOH), fond (dále f.) Archiv muzea, Písemná pozůstalost Dr. Jaroslava Helferta, inventární číslo (dále inv. č.) 22-A-14.

poznačený soupis památek, které se v dané lokalitě nacházejí. U jednotlivých památek je pak doplněn stručný popis nebo je zde uvedena jiná číselná poznámka.²⁴¹ Ukázka katalogizačního lístku z této dokumentace je uvedena v příloze této práce.

Další částí Helfertovy pozůstalosti uložené v muzeu je kartotéka *Popis plastik, soch, kaplí atd. z Borovnice, Malé Lhoty, Prorub, Polomu-Hájku, Polomu, Potštejna, Sopotnice a Záměle*, která obsahuje přibližně 300 dokumentačních lístků, na kterých je předtištěna tabulka s kolonkami pro údaje. Každý lístek zaznamenává jednotlivou památku konkrétní obce. Na lístku je uvedena lokalita, následuje název zaznamenané památky a stručný záznam, který se týká historie, popisu, umístění nebo stavu dané památky. V dolní části u některých památek je vypsán i udržovatel památky, případně je zde odkazováno na to, kde lze nalézt obrazovou dokumentaci památky. Konkrétní ukázka jednoho z lístků je obsažena v přílohové části.²⁴²

Pozůstalost v muzeu obsahuje též popis plastik a soch v regionu, který není již tak obsáhlý a zahrnuje zhruba okolo 100 lístků. Na jednom lístku je uvedeno vlevo nahoře název města či obce, pod tím následuje stručný popis sochy či plastiky, vpravo nahoře je zaznamenán i rok zapsání a jméno zapisovatele lístku.²⁴³

Součástí Helfertovy pozůstalosti v muzeu je i exemplář časopisu Zprávy památkové péče z roku 1958, roč. 18, č. 5–6, str. 176–191, s Helfertovým článkem „*Ještě o jedné skupině opomíjených*“, kde upozorňuje na opomíjené „...sochařské a kamenické práce rozseté po našich městech, vesnicích, po polích, mezích, při cestách, v lesích“.²⁴⁴ A dodává: „*Je třeba poznat tento obor tvořivosti komplexně, pak se teprve doběříme k jejich kulturním a památkovým hodnotám*“.²⁴⁵ A konstatuje: „...*Je to druh památek, které zanikají, jednak z nedostatku ošetření, rozkladem materiálu (větš. pískovce), jednak ustupují modernímu životnímu tempu při úpravách komunikací, při zorávání mezí apod. A často i z nepochopení, ba zlé vůle*“.²⁴⁶

²⁴¹ Srov. MGOH, f. Archiv muzea, inv. č. 22–A–14.

²⁴² Srov. MGOH, f. Archiv muzea, inv. č. 22–A–14.

²⁴³ Srov. MGOH, f. Archiv muzea, inv. č. 22–A–14.

²⁴⁴ Jaroslav HELFERT, *Ještě o jedné skupině opomíjených*, Zprávy památkové péče 18 č. 5–6, 1958, s. 176.

²⁴⁵ *Tamtéž*, s. 176.

²⁴⁶ *Tamtéž*, s. 176.

Dokladem systematickosti, pečlivost a důkladnosti Helfertova působení jako okresního konzervátora památkové péče jsou jeho vlastní slova v tomto článku:

„V okrese Rychnov n. Kn. Máme takových rozptýlených památek zaregistrováno na 200 a seznam doplňujeme dalšími nálezy. Máme je sestaveny jednak podle obvodů katastrálních obcí, jednak chronologicky pro celý okres, od konce 17. do pol. 19. stol“. ...Nepochybuji o tom, že takové souborné zpracování tohoto druhu památek, provázané příslušnou fotografickou dokumentací, se stane důležitým materiálem pro umělecko historický a tím i památkový průzkum okresu. ...A to je právě zvláštním úkolem okresních konzervátorů, kteří mají možnost a příležitost poznat všechny kouty své oblasti, prozkoumat místní archivní prameny (např. farní kroniky a účty), informovat se mezi lidem o tradicích. ...Je smutné a trapné setkání někde na vyhledávané turistické stezce – mám na mysli konkrétní případy – se sochami bez hlav, bez rukou, dokonce s rozvalenými a pohozenými, tím trapnější, shledáme-li na ztroskotaném soklu datum i jméno kameníka. ...Co škody, často nenahraditelné, napáchá takový nerozvážný čin! Vždyť jde o památky lidové tvořivosti, o dlouhé plynulé pásmo těchto památek a poruší-li se nebo zmizí-li některý jeho člen, utrpí tím dokumentace celé souvislé řady“.²⁴⁷

²⁴⁷ Jaroslav HELFERT, *Ještě o jedné skupině opomíjených*, Zprávy památkové péče 18 č. 5–6, 1958, s. 176.

3. HELFERTOVA PUBLIKAČNÍ ČINNOST V OBLASTI OBCE POTŠTEJN I V RÁMCI RYCHNOVSKÉHO REGIONU

Jaroslav Helfert se zabýval publikační činností již ve 20. letech 20. století. V roce 1919 vydal knihu s názvem *Národní divadlo v Brně*. Později se této činnosti věnoval také jako ředitel Moravského zemského muzea, kdy publikoval převážně informace o práci a vývoji muzea. V této době byl redaktorem *Věstníku Moravského muzea* a edice *Moravské muzejní sbírky* a spoluredaktorem časopisu *Morava*.²⁴⁸

Svou publikační činnost později od 40. let 20. století přeměroval do oblasti Potštejna, kde se zabýval drobnými pracemi turistického rázu převážně s potštejnskou tematikou. Vedla ho k tomu hluboká znalost Potštejna a jeho historie čerpaná přímo z archivních pramenů. Svě práce publikoval převážně ve spolupráci s potštejnským Okrašlovacím spolkem a měly mimo jiné sloužit památkové ochraně a konzervaci hradu.²⁴⁹ Příkladem je publikace s názvem *Hrad Potštejn*.²⁵⁰ Ve fondu Helfert Jaroslav, PhDr., Potštejn uloženého ve Státním okresním archivu v Rychnově nad Kněžnou se nachází pod názvem *Dějiny hradu (1920–1945)* výtisk jednotlivých stran této publikace. Na těchto stranách se nacházejí autorovy poznámky, které text buď doplňují nebo naopak ho opravují.²⁵¹

V úvodu vydané publikace Helfert vysvětluje: „...*Glosy k tomuto průvodci, který byl připraven k tisku již r. 1942 a čekal, až se vrátí svoboda říci pravdu o historii našeho místa, vydal toho roku autor po pseud. J. Horeckého jako soukr. Tisk O potštejnském hradě*“.²⁵² Již z výše zmíněného je nám známo, že Helfert publikoval během okupace pod pseudonymem Jan Horecký. Pod tímto jménem byl též vydán článek s názvem *Pomístné názvy v Potštejně a okolí*.²⁵³ Později pro Potštejn a jeho návštěvníky zpracoval a zajistil také vydání *Průvodce po potštejnském hradě*.²⁵⁴

²⁴⁸ J. NEÚSTUPNÝ, *Jaroslav Helfert osmdesátníkem...*, s. 212–213.

²⁴⁹ J. PIVCOVÁ, *Jaroslav Helfert a Podorlicko...*, s. 146.

²⁵⁰ Jaroslav HELFERT, *Hrad Potštejn*, Praha 1948.

²⁵¹ Srov. Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou (dále SOKA RnK), fond (dále f.) Helfert Jaroslav, PhDr., Potštejn, *Dějiny hradu (1920–1945)*, inventární číslo (dále inv. č.) 5, karton (dále kart.) 254.

²⁵² Jaroslav HELFERT, *Hrad Potštejn*, Praha 1948, s. 3.

²⁵³ Kopie tohoto článku byla poskytnuta potštejnským kronikářem Vilémem Kratochvílem.

²⁵⁴ Josef JUZA, *Významné osobnosti okresu Rychnov nad Kněžnou*, Rychnov nad Kněžnou 2001, s. 100.

V rámci pozůstalosti rodu Chamaré se Helfert zasloužil o zveřejňování nových poznatků o tomto rodu. Příkladem je článek *Koupě Potštejna v r. 1746*²⁵⁵ nebo článek *Okolo potštejnského pokladu*²⁵⁶, který pojednává o pamětech tohoto rodu a o hledání pokladu. Helfert se zabýval i řemesly v regionu a publikoval málo známé i neznámé poznatky o potštejnské manufaktuře²⁵⁷, příkladem je článek *O plátenické manufaktuře*.²⁵⁸ Dalším příkladem Helfertovy publikační činnosti je článek s názvem *Mapa potštejnského velkostatku z r. 1772 (K vývoji potštejnského půdorysu)*.²⁵⁹ Článek vznikl podrobným popisem stejnojmenné archivní písemnosti, která se nacházela společně s duplikátem toho času v archivu bývalého velkostatku v Potštejně. Jeden z exemplářů mapy je dnes uložen v archivním oddělení v Zámrsku, druhý je na neznámém místě.²⁶⁰

Část své publikační činnosti věnoval Jaroslav Helfert potštejnské muzejní pamětní síni, kterou společně s místním vlastivědným kroužkem vybudoval. Jeho článek *Památník Jiráskova Pokladu v Potštejně*²⁶¹ obsahuje podrobný popis a zhodnocení této instalace. Tím nepřímo navazuje i na svůj starší článek s názvem *Z Jiráskova Potštejna*.²⁶² Ke čtyřicátému výročí úmrtí J. U. Jarníka publikoval Helfert studii *Potštejn* věnovanou stručnému přehledu potštejnské minulosti, která kromě příslušné literatury odkazuje na dokumentaci nacházející se ve sbírce potštejnské muzejní pamětní síně.²⁶³ Jaroslavu Helfertovi byl k jeho osmdesátým narozeninám též věnován Okresním národním výborem v Rychnově nad Kněžnou sborník *Z vlastivědy Podorlicka: vlastivědný sborník věnovaný Jaroslavu Helfertovi*.²⁶⁴ V rámci ocenění

²⁵⁵ Jaroslav HELFERT, *Koupě Potštejna v r. 1746*, Časopis Společnosti přátel starožitností 65 č. 4, 1957, s. 221.

²⁵⁶ Jaroslav HELFERT, *Okolo potštejnského pokladu*, Časopis Společnosti přátel starožitností 57 č. 3, 1949, s. 153–162.

²⁵⁷ Josef JUZA, *Významné osobnosti okresu Rychnov nad Kněžnou*, Rychnov nad Kněžnou 2001, s. 100.

²⁵⁸ Kopie tohoto článku byla poskytnuta potštejnským kronikářem Vilémem Kratochvílem.

²⁵⁹ Jaroslav HELFERT, *Mapa potštejnského velkostatku z r. 1772. K vývoji potštejnského půdorysu*, kartografický přehled, svazek VI., Praha 1951–1952, s. 72–77.

²⁶⁰ Srov. Knihovna Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou (dále KSOkA RnK), Písemnosti z pozůstalosti PhDr. Jaroslava Helferta 1. díl, signatura C–1014/1, kat. př. číslo 2827.

²⁶¹ Jaroslav HELFERT, *Památník Jiráskova Pokladu v Potštejně*, sborník vlastivědných prací Orlické hory a Podorlicko: přírodou, dějinami, současností 3, Rychnov nad Kněžnou 1970, s. 245–246.

²⁶² Jaroslav HELFERT, *Z Jiráskova Potštejna*, Kulturní památky královehradeckého kraje, Hradec Králové 1958, s. 63–65.

²⁶³ Jaroslav HELFERT, *Potštejn*, Pardubice, 1964, s. 8.

²⁶⁴ Jitka PIVCOVÁ, *Z vlastivědy Podorlicka: vlastivědný sborník věnovaný Jaroslavu Helfertovi*, Rychnov nad Kněžnou 1963, nestr.

Helfertových zásluh na poli ochrany kulturních památek, zahájil odbor školství a kultury zveřejňování prací z oboru vlastivědy a památkové péče.²⁶⁵ Součástí vydání tohoto sborníku je článek *Vrátilo se...*, který byl sepsán Jaroslavem Helfertem.

V knihovně Státního okresního archivu v Rychnově nad Kněžnou se nachází dva díly *Písemnosti z pozůstalosti PhDr. Jaroslava Helferta Potštejn*.²⁶⁶ Tato pozůstalost obsahuje oskenované strojopisy a rukopisy Helfertových článků, které byly vydány, i textů, k jejichž vydání nedošlo. Z prvního dílu písemností z pozůstalosti lze například zmínit články *O Potštejnském hradě (Glosy k průvodci po hradě)* nebo *Mapa panství potštejnského z r. 1772*. Dále jsou zde rozpracované koncepty a rukopisy článků s názvy *Po stopách Jiráskova Pokladu (Potštejn před 160 roky)*, *Kolem potštejnského pokladu*, *O názvu Potštejna*, *Potštejnské hradiště*, *Živnosti a průmysl v Potštejně v první polovině předešlého století*.²⁶⁷ Druhý díl například obsahuje texty *Majitelé a držitelé zboží Potštejnského od založení hradu r. 1280*, *Rodokmen potštejnských Harbuvalů de Chamaré*, *Mikuláš z Potštejna*, *Ikonografie Potštejna*, *Ikonografie, Základy vývoje obce*.²⁶⁸

Jaroslav Helfert studoval od 50. let 20. století také historické památky rychnovského regionu, ať už v rámci své konzervátorské činnosti, či později jako ředitel rychnovského Okresního muzea. Svě poznatky čerpané z regionálních archiválií, ale publikoval jen velmi skromně. Stručné výpisy zjištěných údajů uváděl spíše na kartách jednotlivých památek, které jsou dnes součástí jeho pozůstalosti v Muzeu a galerii Orlických hor. Větší tematické studie připravoval s myšlenkou na pozdější možnosti vydání v rámci vlastivědných sborníků okresu.²⁶⁹ Z regionálních článků od Jaroslava Helferta lze zmínit články *Soupis kulturních památek pomáhá objevovat*, *Sochařský rod Mělnických z Vamberka* nebo *Ještě o jedné skupině opomíjených*.

²⁶⁵ Jitka PIVCOVÁ, *Z vlastivědy Podorlicka: vlastivědný sborník věnovaný Jaroslavu Helfertovi*, Rychnov nad Kněžnou 1963, nestr.

²⁶⁶ Srov. KSOkA RnK, *Písemnosti z pozůstalosti PhDr. Jaroslava Helferta Potštejn* 1. díl, signatura C–1014/1, kat. př. číslo 2827.

²⁶⁷ Srov. KSOkA RnK, *Písemnosti z pozůstalosti PhDr. Jaroslava Helferta Potštejn* 1. díl, signatura C–1014/1, kat. př. číslo 2827.

²⁶⁸ Srov. Knihovna Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou (dále KSOkA RnK), *Písemnosti z pozůstalosti PhDr. Jaroslava Helferta Potštejn* 2. díl, signatura C–1014/2, kat. př. číslo 2828.

²⁶⁹ J. PIVCOVÁ, *Jaroslav Helfert a Podorlicko...*, s. 143.

Závěr

Cílem bakalářské práce bylo představit Působení Jaroslava Helferta v poválečném období na Rychnovsku. Jaroslav Helfert nese velký podíl na poli muzejnictví i památkové péče nejen v rámci obce Potštejn, ale i v rámci celého rychnovského okresu. Tato část Helfertova života je často upozadována, jelikož nebyla do této doby řádně zpracována. Mým cílem bylo poukázat na vliv Jaroslav Helferta v této oblasti, který byl opačný, nežli bývá, a to, že z uznávaného muzeologa působícího v Brně, se stal regionální historik, který své zkušenosti z „velkého světa“ přenesl nejprve do malé obce Potštejn a později je prosazoval do celého rychnovského regionu.

V první části mé práce jsem nejprve nastínila Helfertův osobní život a následně navázala na jeho působení v Brně, kdy s Moravou spojil první část svého profesního života. Konkrétně jsem se zde zaměřila na jeho zásluhy v oblasti muzejnictví, kde si kladl za prvotní úkol důkladnou evidenci, historické prozkoumávání a dokumentaci památek i jejich vztah k terénu. Helfert se též zasloužil o iniciování výuky muzejní teorie a praxe. Jeho hlavním cílem v tomto odvětví bylo zaměřit se na teoretickou i odbornou výuku studentů a zajistit pro muzea odborné pracovníky, kterých byl nedostatek. Vylepšení situace muzejního oboru považoval za svůj životní úkol. V rámci této části bylo také nastíněno válečné období, které mělo velký vliv na Helfertův profesní i osobní život. V neposlední řadě je zde popsáno ukončení pracovní kariéry v Brně odchodem do penze.

Následující kapitoly byly již věnovány vlivu Jaroslava Helferta v oblasti východních Čech, kde se odráží jeho předchozí dlouholetá zkušenost. Nejprve byl představen jeho příchod do Potštejna, kde se začal zabývat všemi složkami svého dřívějšího působení v Brně. Zde se zprvu věnoval archivnictví, navázal muzejnictvím a spolu s tím se věnoval i památkové péči. Byl zakladatel vlastivědného kroužku v Potštejně, se kterým vybudoval muzejní pamětní síň s názvem *Památník Jiráskova Pokladu*. Některé z těchto zkušeností z Potštejna přenesl a aplikoval i v rámci rychnovského okresu, konkrétně se jedná například o založení vlastivědného kroužku při Okresním muzeu v Rychnově nad Kněžnou, kde byl Helfert určitý čas také ředitelem. I jeho konzervátorská činnost se prolínala v rámci obce Potštejn a rychnovského okresu.

Závěr práce je zaměřen na Helfertovu publikační činnost v rámci okresu, ale převážně z oblasti obce Potštejn. Helfert zde publikoval o nových poznatcích z historie Potštejna, které načerpal v rámci utřídování místního archivu.

Pro kontext bych zde ráda uvedla tuto pasáž z životopisu Jaroslava Helferta: „15. listopadu 1966 umírá Jaroslavova manželka Ludmila. Jaroslavovu osamocenost řešila rodina tak, že mimo zimní měsíce, kdy byl v Praze u své sestry Milady, pobýval celý rok v Potštejně za střídavého opatrování svých dcer Heleny a Milady, měl také syna Ivana. Později, kdy již nemohl cestovat, pobýval i přes zimní měsíce v Potštejně. Zemřel ve spánku 14. září 1972 v Potštejně ve věku 89 let. Jeho poslední slova byla „Tak se těším na kávu – to se těším“.²⁷⁰

A závěrem bych zde uvedla slova prasynovce Jaroslava Helferta, Zdeňka Helferta: „Tradovalo se, že se Jaroslav Helfert do pozdního věku každé ráno procházel lipovou alejí podél řeky, jako jakýsi dobrý duch tohoto místa. Právě tak bychom mohli i dnes osobnost Jaroslava Helferta vnímat“.²⁷¹

²⁷⁰ Srov. Knihovna Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou (dále KSOkA RnK), Antonín Jaroslav Helfert 1883–1972 Životopis, signatura C–1222 (dále sign.), kat. př. číslo 4986, s. 14.

²⁷¹ Zdeněk HELFERT, *Výročí: Jaroslav Helfert (1883–1972)*, in: Potštejnský zpravodaj č. 1, Potštejn 2022, s. 12.

Seznam použité literatury a pramenů

Literatura

BÁRTA, Karel, *Pamětní síň v Potštejně – vzorná ukázka musejnické práce*, Pochodeň 83, 1956, s. 3.

BERÁNEK, Petr, *Muzea jako ideologický nástroj v komunistickém Československu v letech 1948–1959*, bakalářská práce, Filozofická fakulta Masarykova univerzita, Brno 2019.

BRODESSER, Slavomír, *Vzpomínka na Jaroslava Helferta*, Vlastivědný věstník moravský Brno: Muzejní a vlastivědná společnost v Brně 54 č. 2, 2002, s. 204–206.

DRAŽAN, Radovan –JUZA, Josef, *Věznění, propuštění a osvobození občané okresu Rychnov nad Kněžnou. 1939–1945*, Zámorsk 2004.

FORST, Vladimír – OPELÍK, Jiří – MERHAUT, Luboš (edd.), *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*, 3 sv. 1. M-O, Praha 2000.

HELFFERT, Jaroslav, *Hrad Potštejn*, Praha 1948.

HELFFERT, Jaroslav, *Ještě o jedné skupině opomíjených*, Zprávy památkové péče 18 č. 5–6, 1958, s. 176.

HELFFERT, Jaroslav, *Koupě Potštejna v r. 1746*, Časopis Společnosti přátel starožitností 65 č. 4, Praha 1957, s. 221.

HELFFERT, Jaroslav, *Mapa potštejnského velkostatku z r. 1772. K vývoji potštejnského půdorysu*, kartografický přehled, svazek VI., Praha 1951–1952, s. 72–77.

HELFFERT, Jaroslav, *Okolo potštejnského pokladu*, Časopis Společnosti přátel starožitností 57 č.3, 1949, 153–162.

HELFFERT, Jaroslav, *Památník Jiráskova Pokladu v Potštejně*, in: sborník vlastivědných prací Orlické hory a Podorlicko: přírodou, dějinami, současností 3, Rychnov nad Kněžnou 1970, s. 245–246.

HELFFERT, Jaroslav, *Potštejn*, Pardubice, 1964.

HELFFERT, Jaroslav, *Z Jiráskova Potštejna*, Kulturní památky Hradeckého kraje, Hradec Králové 1958, s. 63–65.

HELFFERT, Zdeněk, *Výročí: Jaroslav Helfert (1883–1972)*, in: Potštejnský zpravodaj č. 1, Potštejn 2022, s. 11–12.

JUZA, Josef *Významné osobnosti okresu Rychnov nad Kněžnou*, Rychnov nad Kněžnou 2001.

KIRSCH, Otakar – JAGOŠOVÁ, Lucie, *Vývoj Lektorátu muzejnictví 1922–1951. Devadesát let od počátků univerzitního vzdělávání muzejníků v českých zemích*, Muzeum: muzejní a vlastivědná práce 51 č. 1, 2013, s. 3–16.

KLÍMOVÁ, Marie – KLÍMA, Jiří Václav, *Potštýn: práce a vzpomínky letních hostů a přátel zátiší potštýnského*, Okrašlovací spolek v Potštýně 1897.

NEÚSTUPNÝ, Jiří, *Jaroslav Helfert osmdesátníkem*, Časopis Národního muzea 132, 1963, s. 212–214.

OKRESNÍ MUZEUM ORLICKÝCH HOR, *Okresní muzeum Orlických hor Rychnov nad Kněžnou*, Rychnov nad Kněžnou: Okresní muzeum Orlických hor 1992.

PIVCOVÁ, Jitka, *Jaroslav Helfert a Podorlicko*, in: sborník vlastivědných prací Orlické hory a Podorlicko: přírodou, dějinami, současností 1, Rychnov nad Kněžnou 1968, s. 140–147.

PIVCOVÁ, Jitka, *Výsledky jeho bádání a úsilí žijí*, Jiskra Rychnovska 25 č. 41, 1983, s. 7.

PIVCOVÁ, Jitka, *Z vlastivědy Podorlicka: vlastivědný sborník věnovaný Jaroslavu Helfertovi*, Rychnov nad Kněžnou 1963, nestr.

ROLFOVÁ, Monika, *Potštejn v kulturní paměti. Historie místa, literární místopis a fikce*, diplomová práce, Filozofická fakulta Universita Pardubice, Pardubice 2019.

STRÁNSKÝ, Zbyněk Zbyslav, *Jaroslav Helfert osmdesátníkem*, Vlastivědný věstník moravský 16 č.1, 1961–1964, s. 153–156.

VINTEROVÁ, Tereza, *Okresní muzeum (1954–2003)*, in: sborník vlastivědných prací Orlické hory a Podorlicko: přírodou, dějinami, současností 24 (1–2), Muzeum a galerie Orlických hor 2017, s. 20–23.

VINTEROVÁ, Tereza, *Z historie zrušených městských muzeí*, in: sborník vlastivědných prací Orlické hory a Podorlicko: přírodou, dějinami, současností 24 (1–2), Muzeum a galerie Orlických hor 2017, s. 26–33.

WEYROVÁ, Elena, *Hudebně výchovné názory Vladimíra Helferta*, bakalářská práce, Filozofická fakulta Masarykova univerzita, Brno 2014.

ZEMÁNKOVÁ, Tereza – VOŠKERUŠOVÁ, Hana, *Lidé v muzeu a kolem muzea*, in: sborník vlastivědných prací Orlické hory a Podorlicko: přírodou, dějinami, současností 24 (1-2), Muzeum a galerie Orlických hor 2017, s. 69–77.

ZEMÁNKOVÁ, Tereza, *Přehled významných roků a událostí v historii muzea*, in: sborník vlastivědných prací Orlické hory a Podorlicko: přírodou, dějinami, současností 24 (1-2), Muzeum a galerie Orlických hor 2017, s. 38–42.

ZEMÁNKOVÁ, Tereza – KREJČÍ, Irena, *Přehled zaměstnanců muzea*, in: sborník vlastivědných prací Orlické hory a Podorlicko: přírodou, dějinami, současností 24 (1-2), Muzeum a galerie Orlických hor 2017, s. 78–82.

Prameny

Srov. *Kronika obce Potštejn*, Potštejn 1952.

Srov. *Kronika obce Potštejn*, Potštejn 1953

Srov. *Kronika obce Potštejn*, Potštejn 1954.

Srov. *Kronika obce Potštejn*, Potštejn 1956.

Srov. *Kronika obce Potštejn*, Potštejn 1957.

Srov. Muzeum a galerie Orlických hor v Rychnově nad Kněžnou, fond Archiv muzea, Písemná pozůstalost Dr. Jaroslava Helferta, inventární číslo 22–A–14.

Srov. Knihovna Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, Antonín Jaroslav Helfert 1883–1972 Životopis, signatura C–1222, kat. př. číslo 4986.

Srov. Knihovna Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, PhDr. Jaroslav Helfert, signatura C–1222, kat. př. číslo 4986.

Srov. Knihovna Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, Písemnosti z pozůstalosti PhDr. Jaroslava Helferta Potštejn 1. díl, signatura C–1014/1, kat. př. číslo 2827.

Srov. Knihovna Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, Písemnosti z pozůstalosti PhDr. Jaroslava Helferta Potštejn 2. díl, signatura C–1014/2, kat. př. číslo 2828.

Srov. Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, fond Helfert Jaroslav, PhDr., Potštejn, inventární číslo 1, kn. č. 1923, karton 254.

Srov. Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, fond Helfert Jaroslav, PhDr., Potštejn, inventární číslo 2, kn. č. 1924, karton 254.

Srov. Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, fond Helfert Jaroslav, PhDr., Potštejn, Inventarizační lístky potštejnského zámku (1920–1945), inventární číslo 4, karton 254.

Srov. Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, fond Helfert Jaroslav, PhDr., Potštejn, Dějiny hradu (1920–1945), inventární číslo 5, karton 254.

Srov. Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, fond Helfert Jaroslav, PhDr., Potštejn, Fotografie potštejnského zámku-interiéry (1952, 29 ks), inventární číslo 8, karton 254.

Srov. Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, fond MNV Potštejn, Muzea a archivy Soupis materiálu o lesnictví a uspořádání archivu 1950, inventární číslo 38/69, signatura 368, karton 213, folio 1.

Srov. Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, fond MNV Potštejn, Muzea a archivy Soupis materiálu o lesnictví a uspořádání archivu 1950, inventární číslo 38/69, signatura 368, karton 213, folio 2.

Srov. Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, fond MNV Potštejn, Muzea a archivy Soupis materiálu o lesnictví a uspořádání archivu 1950, inventární číslo 38/69, signatura 368, karton 213, folio 3.

Srov. Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, fond MNV Potštejn, Muzea a archivy Soupis materiálu o lesnictví a uspořádání archivu 1950, inventární číslo 38/69, signatura 368, karton 213, folio 4.

Srov. Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, fond MNV Potštejn, Muzea a archivy Soupis materiálu o lesnictví a uspořádání archivu 1950, inventární číslo 38/69, signatura 368, karton 213, folio 5.

Srov. Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, fond MNV Potštejn, Muzea a archivy Soupis materiálu o lesnictví a uspořádání archivu 1950, inventární číslo 38/69, signatura 368, karton 213, folio 6.

Srov. Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, fond MNV Potštejn, Záznamy kulturní a školská stálá komise 1960–1966, inventární číslo 38/26, číslo knihy 26, karton 210.

Srov. Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, fond ONV Rychnov nad Kněžnou, Ochrana kulturních hodnot a přírody, Ochrana kulturních památek – zprávy o stavu památkové péče 1957–1973, inventární číslo 2465, signatura 457.1, karton 302, folio 11.

Srov. Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, fond ONV Rychnov nad Kněžnou, Ochrana kulturních hodnot a přírody, Ochrana kulturních památek – zprávy o stavu památkové péče 1957–1973, inventární číslo 2465, signatura 457.1, karton 302, folio 14.

Srov. Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, fond ONV Rychnov nad Kněžnou, Ochrana kulturních hodnot a přírody, Ochrana kulturních památek – zprávy o stavu památkové péče 1957–1973, inventární číslo 2465, signatura 457.1, karton 302, folio 15.

Srov. Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, fond ONV Rychnov nad Kněžnou, Ochrana kulturních hodnot a přírody, Ochrana kulturních památek – zprávy o stavu památkové péče 1957–1973, inventární číslo 2465, signatura 457.1, karton 302, folio 20.

Srov. Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, fond ONV Rychnov nad Kněžnou, Ochrana kulturních hodnot a přírody, Ochrana kulturních památek – zprávy o stavu památkové péče 1957–1973, inventární číslo 2465, signatura 457.1, karton 302, folio 23.

Srov. Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, fond ONV Rychnov nad Kněžnou, Ochrana kulturních hodnot a přírody, Ochrana kulturních památek – zprávy o stavu památkové péče 1957–1973, inventární číslo 2465, signatura 457.1, karton 302, folio 24.

Srov. Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, fond ONV Rychnov nad Kněžnou, Ochrana kulturních hodnot a přírody, Ochrana kulturních památek – zprávy o stavu památkové péče 1957–1973, inventární číslo 2465, signatura 457.1, karton 302, folio 33.

Srov. Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, fond ONV Rychnov nad Kněžnou, Ochrana kulturních hodnot a přírody, Ochrana kulturních památek – zprávy o stavu památkové péče 1957–1973, inventární číslo 2465, signatura 457.1, karton 302, folio 42.

Srov. Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, fond ONV Rychnov nad Kněžnou, Ochrana kulturních hodnot a přírody, Ochrana kulturních památek – zprávy o stavu památkové péče 1957–1973, inventární číslo 2465, signatura 457.1, karton 302, folio 43.

Srov. Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, fond ONV Rychnov nad Kněžnou, Ochrana kulturních hodnot a přírody, Ochrana kulturních památek – zprávy o stavu památkové péče 1957–1973, inventární číslo 2465, signatura 457.1, karton 302, folio 69.

Srov. Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, fond ONV Rychnov nad Kněžnou, Ochrana kulturních hodnot a přírody, Ochrana kulturních památek – zprávy o stavu památkové péče 1957–1973, inventární číslo 2465, signatura 457.1, karton 302, folio 118.

Srov. Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, fond ONV Rychnov nad Kněžnou, Zápis ze schůze okresní komise památkové péče (říjen) 1965, inventární číslo 1200, číslo knihy 1200, karton 188, folio 1.

Srov. Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, fond ONV Rychnov nad Kněžnou, Zápisy ze schůzí okresní komise památkové péče 1966, inventární číslo 1201, číslo knihy 1201, karton 188, folio 3.

Srov. Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, fond ONV Rychnov nad Kněžnou, Zápis ze schůze okresní komise památkové péče (říjen) 1967, inventární číslo 1202, číslo knihy 1202, karton 188.

Srov. Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, fond ONV Rychnov nad Kněžnou, Zápis ze schůze okresní komise památkové péče 1969, inventární číslo 1203, číslo knihy 1203, karton 188.

Seznam obrazových příloh

Obrazová příloha č. 1:

Fotografie Jaroslava Helferta

(Fotografie byly poskytnuty z rodinného archivu a zaslány pravnučkou Jaroslava Helferta Elenou Weyrovou, která dala souhlas k jejich zveřejnění)

Obrazová příloha č. 2:

Ukázka fotografie č. 2 potštejnského zámku – interiéry

Ukázka inventarizačního lístku potštejnského zámku k fotografii interiéru potštejnského zámku č. 2

(Fotografie byly získány v rámci badatelské návštěvy Státního okresního archivu v Rychnově nad Kněžnou, autor: Kristýna Remešová)

Obrazová příloha č. 3:

Kopie letáku výstavy *Po stopách Jiráskova „Pokladu“*

(Kopie letáku byla poskytnuta od potštejnského kronikáře Viléma Kratochvíla)

Obrazová příloha č. 4:

Příklady ukázky katalogizačních lístků z kartotéky *„Seznam památek podle obcí okresu Rychnov nad Kněžnou“*

(Fotografie lístků byly získány v rámci badatelské návštěvy Muzea a galerie Orlických hor v Rychnově nad Kněžnou, autor: Kristýna Remešová)

Obrazová příloha č. 5:

Příklady ukázky katalogizačních lístků z kartotéky *„Popis plastik, soch, kaplí atd. z Borovnice, Malé Lhoty, Prorub, Polomu-Hájku, Polomu, Potštejna, Sopotnice a Záměle“*

(Fotografie lístků byly získány v rámci badatelské návštěvy Muzea a galerie Orlických hor v Rychnově nad Kněžnou, autor: Kristýna Remešová)

Obrazové přílohy

Obrazová příloha č. 1:

Fotografie Jaroslava Helferta

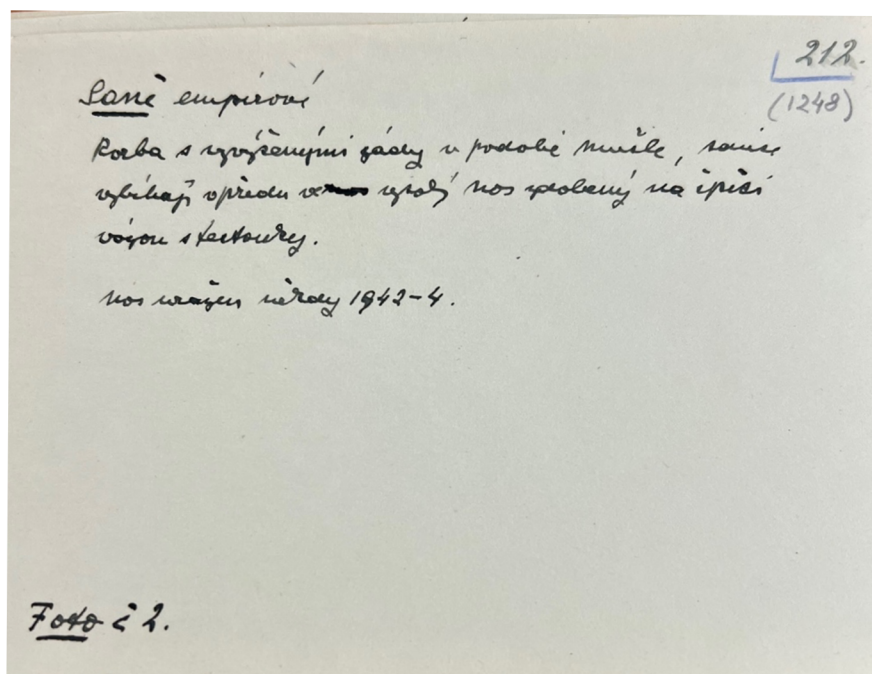

Obrazová příloha č. 2:

Ukázka fotografie č. 2 potštejského zámku – interiéry

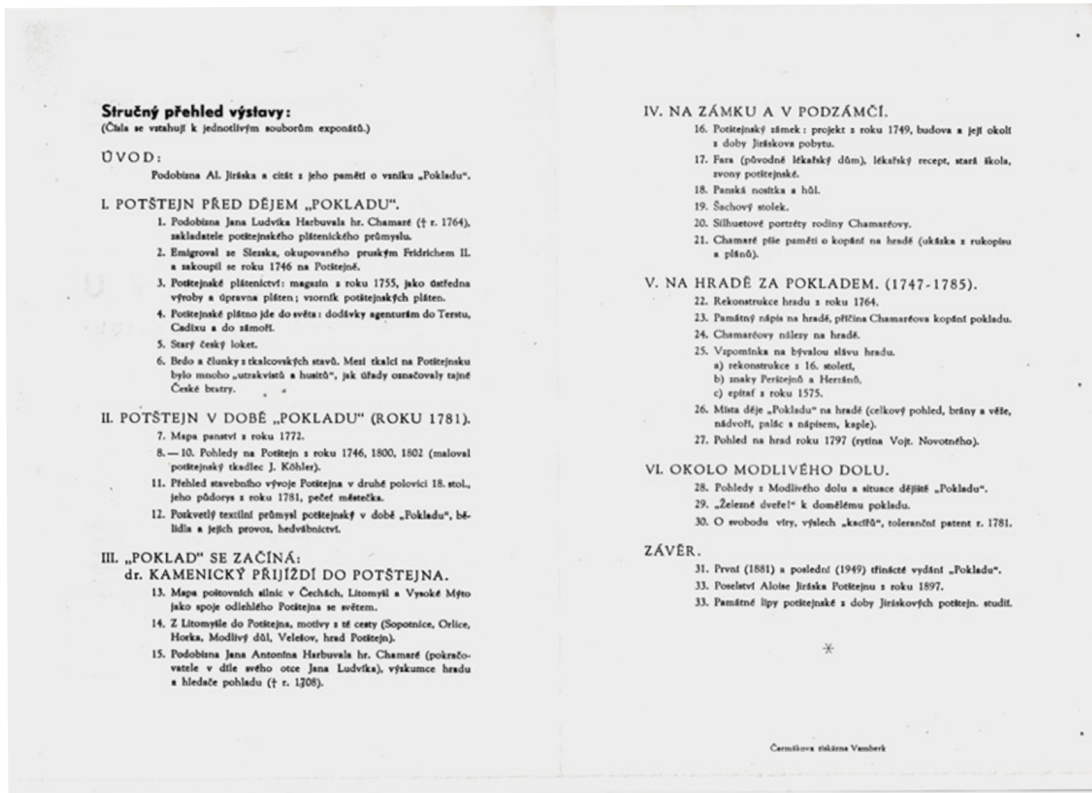
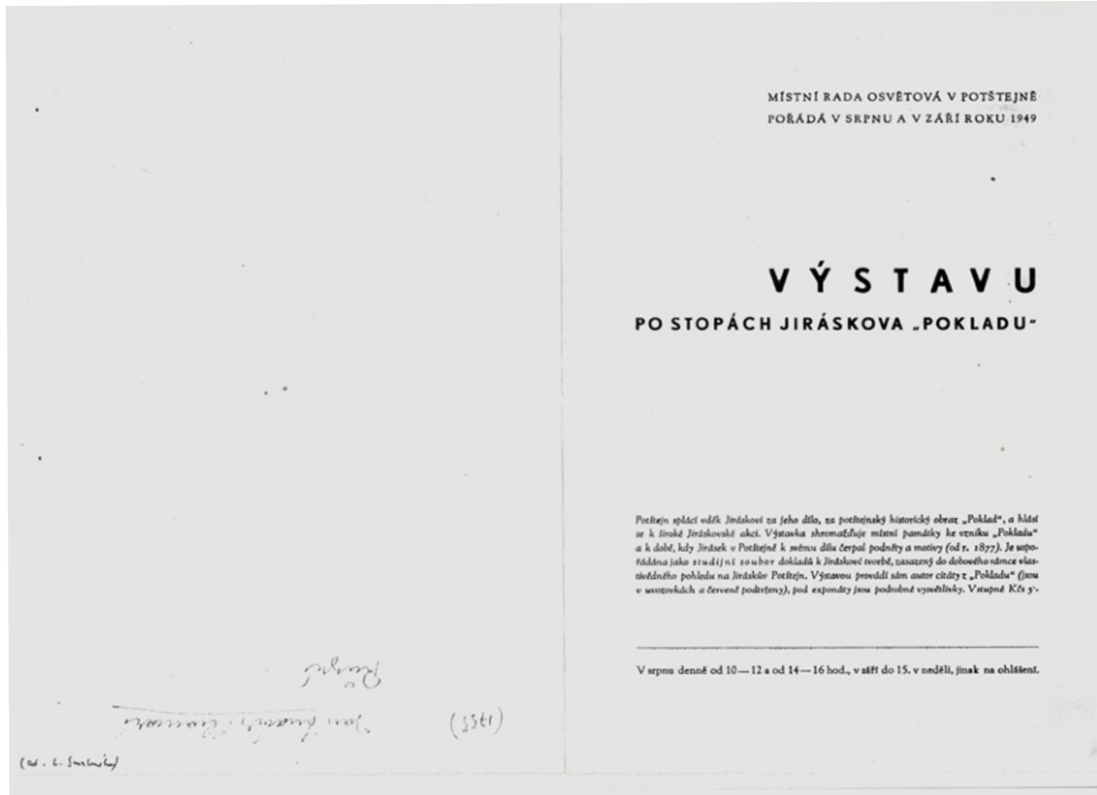

Ukázka inventarizačního lístku potštejského zámku k fotografii interiéru potštejského zámku č. 2

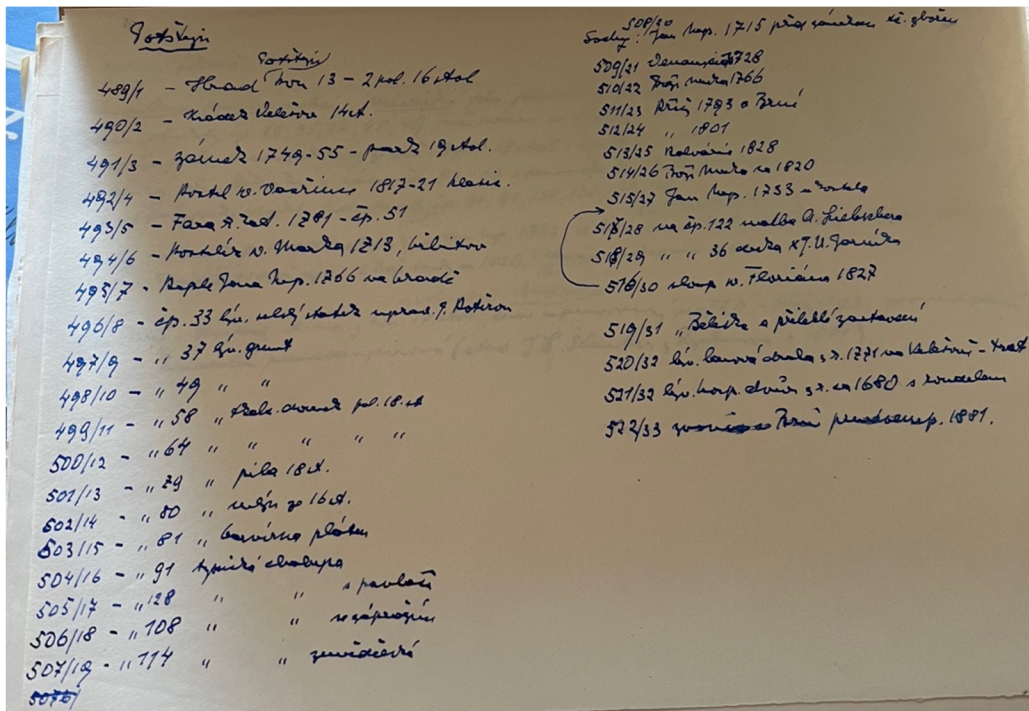
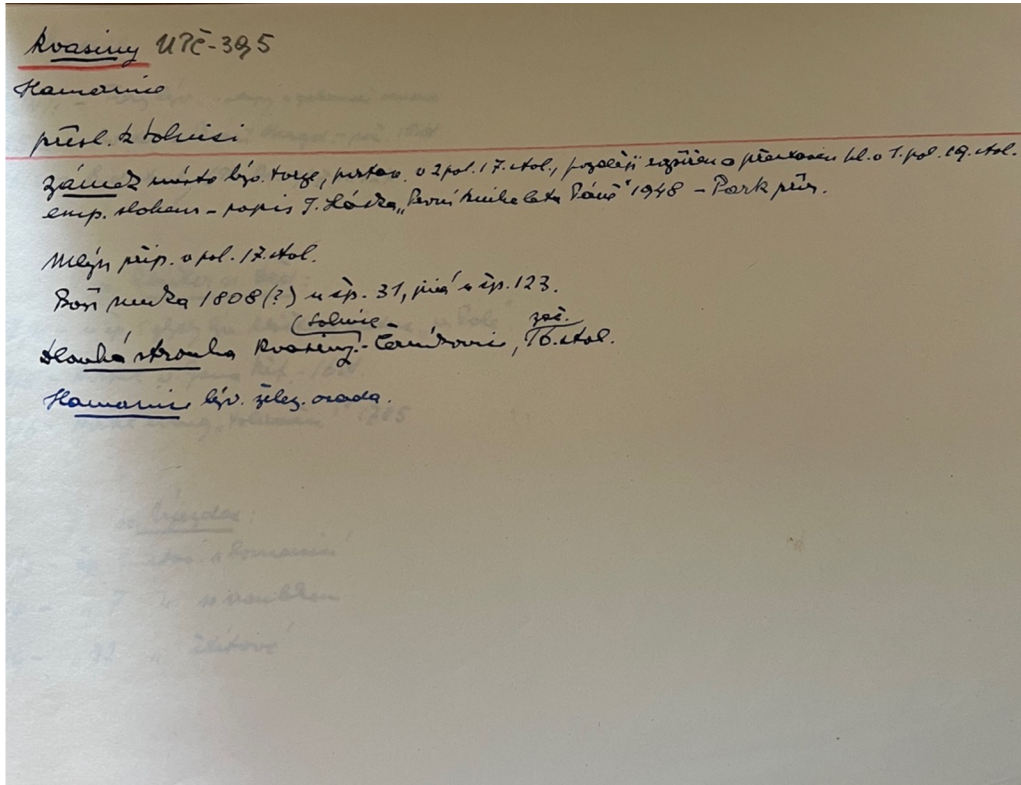
Obrazová příloha č. 3:

Kopie letáku výstavy *Po stopách Jiráskova „Pokladu“*

Obrazová příloha č. 4:

Příklady ukázky katalogizačních lístků z kartotéky „Seznam památek podle obcí okresu Rychnov nad Kněžnou“

Obrazová příloha č. 5:

Příklady ukázky katalogizačních listků z kartotéky „Popis plastik, soch, kaplí atd. z Borovnice, Malé Lhoty, Prorub, Polomu-Hájku, Polomu, Potštejna, Sopotnice a Záměle“

Kaple v. schodi (Janův kerp.) na hrade		Čís.-inv. Potštejn -hrad.
r. 1766.		Umístění:
<p>Chlaba, vázající se po kraji, o 3 kámen, z nichž každá má jinou oheň: hrobové centrály, přestřepán výšivky, na ovalním předstupu, kryty popelovitou stříškou světlou. Prádelna hrobového lodi sestupuje po valce kříží, rádaní schodů a kónie v přímé přímé sady v ose lodi; před přímou klenutá malá místnost s vchodem z nádvoří hradech se dvěma komorami portálu. Po obou stranách v půlkruhu schodů z nádvoří k přímé kapli.</p>		Obr.: Almanach Potštejn 1897, str. 124; Janův kerp. - výhled 1911 str. 197, obr. 7. Divis a Obr. spalte; řetěz polokruhu.
Rozměry:		Čís. neg.
Publ. Holýšovské obec		

Kaple v. Antonína		Čís.-inv. Borovnice
		Umístění:
		Obr.:
<p>zřízená vinná (přestřepán s oltářem) bývalí novodobá, bez uměleckého výrazu. Na obou stranách Janův po oltářích. Znovu na výhled z r. 1841. - v přímé kapli byla r. 1944 zřízena hrobové pamětní síň (PST). -</p> <p>Kaple postavena r. 1766 hr. Barbora z Chlambouka, ro. z Sannedu, ale pověsti na zřetel hrobové výšivky (viz J. Kocouř O patikyinském hrade kap. II). V dalším nitru pod přímou kaple malá kruhová kaple prostrouhá, obehnaná se kamenným "habitem". Kaple byla opustlá, udržována se pro financování oltářní pamětní oltářní zlatníkům, křížem, jak záměrně zřetelatelka.</p> <p>R. 1831 se kaple opravila patikyinský farář, stouba opravila, opravila výšivky oltářem Janův kerp. a prodělání novodobá na výhled (výšivky). R. 1833 byla kaple stavěna vinná záměrně Janův kerp. a stala se přímou (v. Janův kerp. patikyinský přímou). Neuváděná kaple přímá přímou (reversum) na patik. farář. Prádelna opravila kaple se stala r. 1875 a naposledy r. 1930.</p> <p>V R. 1787 byla kaple zřízena (patikyinský Antonín): tři dva oltářní Janův kerp. a v. Salvátora byl přímou výšivky patikyinského farářského křížem, oltářní křížem z obou stran byla přímou křížem samitá v Malé Lhotě.</p>		